

Multidisciplinarna istraživanja kompleksa dvorca Brezovice

Izveštaj prve faze istraživanja studenata Odsjeka za povijest umjetnosti
Filozofskoga fakulteta i Odsjeka za restauriranje-konzerviranje umjetnina
Akademije likovnih umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu

Multidisciplinarna istraživanja kompleksa dvorca Brezovice.

**Izvještaj prve faze istraživanja studenata Odsjeka za povijest
umjetnosti Filozofskoga fakulteta i Odsjeka za restauriranje-konzerviranje
umjetnina Akademije likovnih umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu**

Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske
Zagreb, 2012.

**Multidisciplinarna istraživanja kompleksa dvorca Brezovice.
Izveštaj prve faze istraživanja studenata Odsjeka za povijest umjetnosti
Filozofskoga fakulteta i Odsjeka za restauriranje-konzerviranje umjetnina
Akademije likovnih umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu**

Naslovnica: *Vanjština – pogled na glavno pročelje*, snimila Zdenka Munk, 1948., Zagreb, Fototeka Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture, inv. br.: 5881; neg.: I – h – 43.

Urednica
Dubravka Botica

Uredništvo
Jasmina Nestić
Dijana Požar
Antonia Tomić
Maja Žvorc

Izdavači
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za povijest umjetnosti
Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske

Za izdavače
Damir Boras
Irena Kraševac

Lektura i korektura
Antonia Tomić

Oblikovanje i prijelom
Maja Žvorc

Tisak
PRINTERA PRESS d.o.o.

Naklada
150 primjeraka

CIP zapis dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 803531.

ISBN 978-953-175-428-6 (Filozofski fakultet)

ISBN 978-953-6089-26-0 (Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske)

Tiskano sredstvima Odsjeka za povijest umjetnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Društva povjesničara umjetnosti Hrvatske.

Sadržaj

<i>Uvodna riječ</i> Dubravka Botica	7
<i>Osvrt na postojeću literaturu o dvorcu u Brezovici</i> Mateja Kuka, Iva Raič Stojanović	11
<i>Obitelj Drašković — vlasnici Brezovice</i> Maja Žvorc	17
<i>Analiza foto-dokumentacije</i> Antonia Tomić	21
<i>Rezultati arhivskih istraživanja (Hrvatski državni arhiv i Državni arhiv u Zagrebu)</i> Ana Kaniški	25
<i>Arhivska građa Nadbiskupskoga arhiva u Zagrebu o brezovičkome dvorcu</i> Igor Loinjak	29
<i>Tlocrtno-prostorna analiza dvorca Brezovice</i> Ana Ćurić, Jelena Mužar, Mirna Ratkajec, Martina Salaj, Pavica Šonjić	35
<i>Zidni oslik kapele dvorca</i> Maja Žvorc	49
<i>Zidni oslik dvorca Brezovice</i> Maja Žvorc	53

63	<i>Oprema dvorca Brezovice</i> Nataša Pašić
67	<i>Konzervatorsko-restauratorska istraživanja u dvorcu Brezovici</i> mr. Suzana Damiani, docent
71	<i>Popis slikovnih priloga</i>
73	<i>Popis literature</i>

Uvodna riječ

Dubravka Botica

Potaknuti lošim stanjem dvorca Brezovice, posebno njegovoga vrijednog zidnog oslika, koji je nakon desetljeća neprimjerene namjene i izostanka zaštitnih mjera izložen vandalskom uništavanju, studenti i nastavnici Odsjeka za restauriranje-konzerviranje umjetnina Akademije likovnih umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu inicirali su projekt istraživanja kompleksa dvorca. Zbog složene problematike istraživanja takvoga kompleksa od početka projekta, koji je koordinirala mr. Suzana Damiani, predviđena je uska suradnja studenata i nastavnika različitih struka te su tako u projekt uključeni i zagrebački Arhitektonski fakultet, Geodetski fakultet, Fakultet kemijskoga inženjerstva i tehnologije, Agronomski fakultet (Studij krajobrazne arhitekture) te Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskoga fakulteta. Multidisciplinarni projekt zamišljen je kao nastavno-istraživački projekt: kroz praktičan rad u sklopu nastave, organiziran kroz seminare i terenske vježbe, studenti različitih studija humanističkoga, umjetničkoga i tehničkoga usmjerenja imali su priliku steći iskustva istraživanja i praktičnoga rada na složenome kompleksu dvorca i u praksi primijeniti stečena teorijska znanja.

Nakon više od godinu rada na projektu, ovom publikacijom želimo predstaviti rezultate istraživanja i iskustva rada studenata i nastavnika Odsjeka za povijest umjetnosti i Odsjeka za restauriranje-konzerviranje umjetnina. Na Filozofskome fakultetu voditeljica je projekta doc. dr. sc. Dubravka Botica, a na njemu su surađivali doc. dr. sc. Marko Špikić, asistentica Jasmina Nestić i konzervatorica povjesničarka umjetnosti iz Hrvatskoga restauratorskog zavoda Dijana Požar te studenti diplomskoga studija povijesti umjetnosti. Voditeljica je projekta na Akademiji likovnih umjetnosti doc. mr. Suzana Damiani, a sudjelovali su izv. prof. mr. Egidio Budicin i studenti integriranoga studija Odsjeka za restauriranje i konzerviranje umjetnina.

Prvotno možda preambiciozno postavljeni ciljevi projekta nisu u ovoj fazi istraživanja u potpunosti ostvareni, velikim dijelom i zbog izostanka financijske

potpore koju ovakav vid nastave i istraživanja zahtijeva. Stoga su se cjelokupno istraživanje i rad na terenu, koji premašuje nastavne obaveze nastavnika, studenata i suradnika predviđene studijskim programom, temeljili isključivo na volonterskome radu uz vlastita sredstva. Otegotnu okolnost predstavljala je i zatvorenost nekih institucija i nemogućnost uvida u potrebnu dokumentaciju. Unatoč tome, rezultati jednogodišnjega istraživanja i praktičnoga rada te iskustvo suradnje u ovako osmišljenoj nastavi pokazali su se vrlo zanimljivima, a ovom ih publikacijom želimo predstaviti stručnoj javnosti.

Dvorac Brezovica zauzima važno mjesto unutar korpusa barokne umjetnosti kontinentalne Hrvatske. Značajan je primjer reprezentativne profane arhitekture s pripadajućim perivojem i vrijednom opremom u kojoj se posebno ističe zidni oslik središnje dvorane. Međutim, dvorac ima i veliku važnost u kulturnoj povijesti kao važan posjed obitelji Drašković, jedne od najznačajnijih feudalnih obitelji u kontinentalnoj Hrvatskoj u ranome novom vijeku. Iako neospornoga značaja, kompleks dvorca Brezovice nikada nije sustavno istraživao. U literaturi, mahom kraćim novinskim tekstovima ili natuknicama, uglavnom se preuzimaju navodi iz teskta E. Laszowskoga iz 1897. godine. Povijest gradnje dvorca ostala je tako potpuno nerazriješena, a nešto je veća pažnja bila usmjerena na zidni oslik.

Izostanak temeljitih istraživanja odredio je pristup radu na projektu koji je započeo dugotrajnim, često i mukotrpnim, prikupljanjem prilično neorganizirane dokumentacije razasute po različitim ustanovama te kritičkim vrednovanjem postojeće literature. Budući da do sada nisu provedena istraživanja arhitekture dvorca, koji je doživio nekoliko prenamjena i pregradnji, bilo je nužno izraditi tlocrtno-prostornu analizu, čije je provođenje bilo otežano brojnim intervencijama, posebno devastacijama, ali i manjkavom arhitektonskom dokumentacijom. Na temelju tih istraživanja i otvaranja nekoliko građevinskih sondi te prikupljenih povijesnih izvora dobiveni su rezultati koji ukazuju na složenu povijest gradnje. Gradnja dvorca vjerojatno se odvijala u nekoliko razdoblja, što do sada nije bilo razmatrano. Tu složenu sliku tek predstoji iščitati, no zasada možemo zaključiti da krila dvorca i ugaone kule nisu nastale u istome razdoblju.

Istraživanje izvorne opreme dvorca nemoguć je zadatak, ponajviše zbog njezine danas opustošene unutrašnjosti i katastrofalnoga stanja u kojemu se nalazi preostala skromna oprema. Istraživanje opreme iz ranijih razdoblja temeljilo se stoga na starijim sačuvanim fotografijama iz dostupnih fototeka i novinskih priloga.

Najsloženiji je zadatak istraživanja opreme svakako zidni oslik. Ikonografska analiza i opis temelj su za daljnje istraživanje oslika. Na osliku se može iščitati

nekoliko faza, a dostupne starije fotografije potvrđuju određena preslikavanja tijekom vremena. Dosadašnjim konzervatorsko-restauratorskim radovima na nekim su mjestima uklonjena teža oštećenja i otkriveno je nekoliko slojeva naliča. Upravo je u ovome segmentu istraživanja iznimno važna suradnja profesora i studenata restauracije i povijesti umjetnosti.

Posebno mjesto u istraživanju oslika zauzima i potvrda njegovoga naručitelja. Zanimljivo je da se u literaturi često preuzimao stariji krivi navod da se radi o Josipu Kazimiru Draškoviću koji je umro čitavo desetljeće prije nastanka oslika (u. 1765.). Ovaj podatak možda najbolje ilustrira nepotpunost dosadašnjih stručnih osvrta o dvorcu.

Sljedeće faze rada na projektu bit će usmjerene na nekoliko još uvijek otvorenih pitanja. To su u prvome redu daljnja istraživanja arhivske građe te razdoblja gradnje i prenamjena dvorca koje su uslijedile nakon što ga je Zagrebačka nadbiskupija kupila 1912. godine. Predstoje i daljnja istraživanja zidnoga oslika te potom njegova restauracija. Za ostvarenje postavljenih ciljeva projekta potrebna je intenzivnija suradnja sastavnica koju nužno mora pratiti i primjerena financijska potpora.

Prikupljeni materijali i rezultati prikazani u ovoj publikaciji ukazuju na probleme i smjer istraživanja. Ovako zamišljen nastavno-istraživački projekt pokazao se opravdan i prikladan za obogaćivanje nastavnoga programa studija povijesti umjetnosti. Ujedno, uz stalne apele o potrebi zaštite i obnove lošega stanja dvorca, koji se javljaju u medijima, jednak apel trebamo uputiti i našoj struci jer samo istraženost spomenika može garantirati njegovo očuvanje.

Slika 1. Dolazak na terensku nastavu

Slika 2. Rad na terenu – pisanje tlocrtno-prostorne analize i otvaranje sondi

Osvrt na postojeću literaturu o dvorcu u Brezovici

Mateja Kuka, Iva Raič Stojanović
mentorica: dr. sc. Dubravka Botica, docent

Dvorac Brezovica, premda prepoznat kao iznimno značajan spomenik upisan u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske kao zaštićeno kulturno dobro,¹ nedovoljno je obrađen u stručnoj literaturi i periodici. Historijat imanja Brezovica po svoj prilici prvi donosi povjesničar i arhivist Emilij Laszowski, čiji je tekst do danas ostao osnovom za istraživanje povijesti brezovičkoga posjeda. Tekst je objavljen 1897. godine u časopisu *Prosvjeta* pod nazivom *Brezovica* te ponovno, s neznatnim preinakama, 1902. godine kao poglavlje knjige *Hrvatske povjesne gradjevine: Mjestopisni i povjesni opisi gradova, kula, samostana, crkava i drugih povjesnih gradjevina domovine Hrvata*. U predgovoru knjige E. Laszowski otkriva da mu je namjera opisom izabranih građevina rasvijetliti povijest slavni hrvatskih plemićkih loza, stoga je težište teksta o Brezovici postavljeno na ocrtavanje slijeda mnogobrojnih vlasnika posjeda.

Poglavlje o Brezovici E. Laszowski započinje putopisno, opisujući čitatelju kako stići do „grada“ koji se osobito lijepo „prikazuje [...] sa Štrosmajerovog šetališta u Zagrebu“.² Dvorac je opisao kao trokrilnu građevinu koja je svojim glavnim pročeljem okrenuta prema sjeveru, a s južne strane zatvara oveće dvorište. U središnjoj osi glavnoga pročelja smješten je glavni ulaz iznad kojega se nalazio željezni balkon, a u uglovima su dvije uske dvokatne kule sagrađene „na ures grada“, a ne „u svrhu obrane“.³ Unutrašnjost rese veža s raznim slikama te prostrano stubište koje vodi na kat. Ondje su smještene mnoge prostorije, no zacijelo je najzanimljivija glavna dvorana s mozaičnim popločenjem i freskama na zidovima s prizorima bitaka iz Sedmogodišnjega rata (1756.-1763.) u kojemu je sudjelovao nekadašnji vlasnik dvorca grof Josip Kazimir Drašković. Autor opaža da „velike ove slike nijesu baš umjetnine prve vrsti, ali su svakako veoma zanimljive“.⁴ U neposrednoj blizini dvorca u privoju smještena je malena kapela te pripadajuće gospodarske zgrade.

Emilij Laszowski nadalje se upušta u rasplitanje složenoga tijeka povijesti

¹ Usp. Izvod iz Registra kulturnih dobara Republike Hrvatske br. 2/06, Lista zaštićenih kulturnih dobara, <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/128502.html> (10. II. 2011.). Dvorac je kao spomenik kulture prvi put registrirao Konzervatorski zavod u Zagrebu 1961. godine. Slijedile su registracija Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu 1969. godine i registracija Gradskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode 2006. godine, kad je dvorac upisan na listu zaštićenih kulturnih dobara.

² Laszowski (1902), 25.

³ *Isto*.

⁴ *Isto*.

⁵ Usp. Laszowski (1902), 30. U vrijeme pisanja teksta vlasnik je dvorca bio zagrebački veletrgovac Auš.

⁶ Laszowski (1902), 29.

⁷ Laszowski (1902), 30.

⁸ *Jutarnji list* (1929), 14.

⁹ *Jutarnji list* (1929), 13.

¹⁰ *Jutarnji list* (1929), 14.

¹¹ *Isto.*

¹² Usp. *Jutarnji list* (1929), 14.

vlasništva nad imanjem čije postojanje seže najkasnije u 1277. godinu, kada je zabilježen prvi spomen imena posjeda. Referirajući se u bilješkama na Nadbiskupski arhiv, Kraljevski zemaljski arhiv u Zagrebu te djela Ivana Krstitelja Tkalčića *Monumenta historica episcopatus Zagrabienensis* i *Monumenta historica civitatis Zagrabiae*, opisuje sporadične kupnje, a češće previranja, otimanja i parničenja kojima su razne plemićke obitelji dolazile do imanja. Kao najznačajnije posjednike od XIV. do konca XIX. stoljeća navodi obitelji Ivanović, Mrnjavčić, Drašković, Zrinski i Gyulaj.⁵ Zanimljivo je da u tekstu ne iznosi povijest postojeće građevine ni vrijeme izgradnje, no ukazuje na jednu diobu ostavštine iz 1551. godine prilikom koje je zabilježen izgled „grada“: „Bijaše zidan, okružen dvostrukim bedemom, a na istočnoj strani bio je zidani okrugli toranj. Osim ovih utvrda imao je grad više branika.“⁶ Naposlijetku E. Laszowski kazuje da je Josip Kazimir Drašković „oko godine 1776. lijepo uredio i obnovio [dvorac]“.⁷

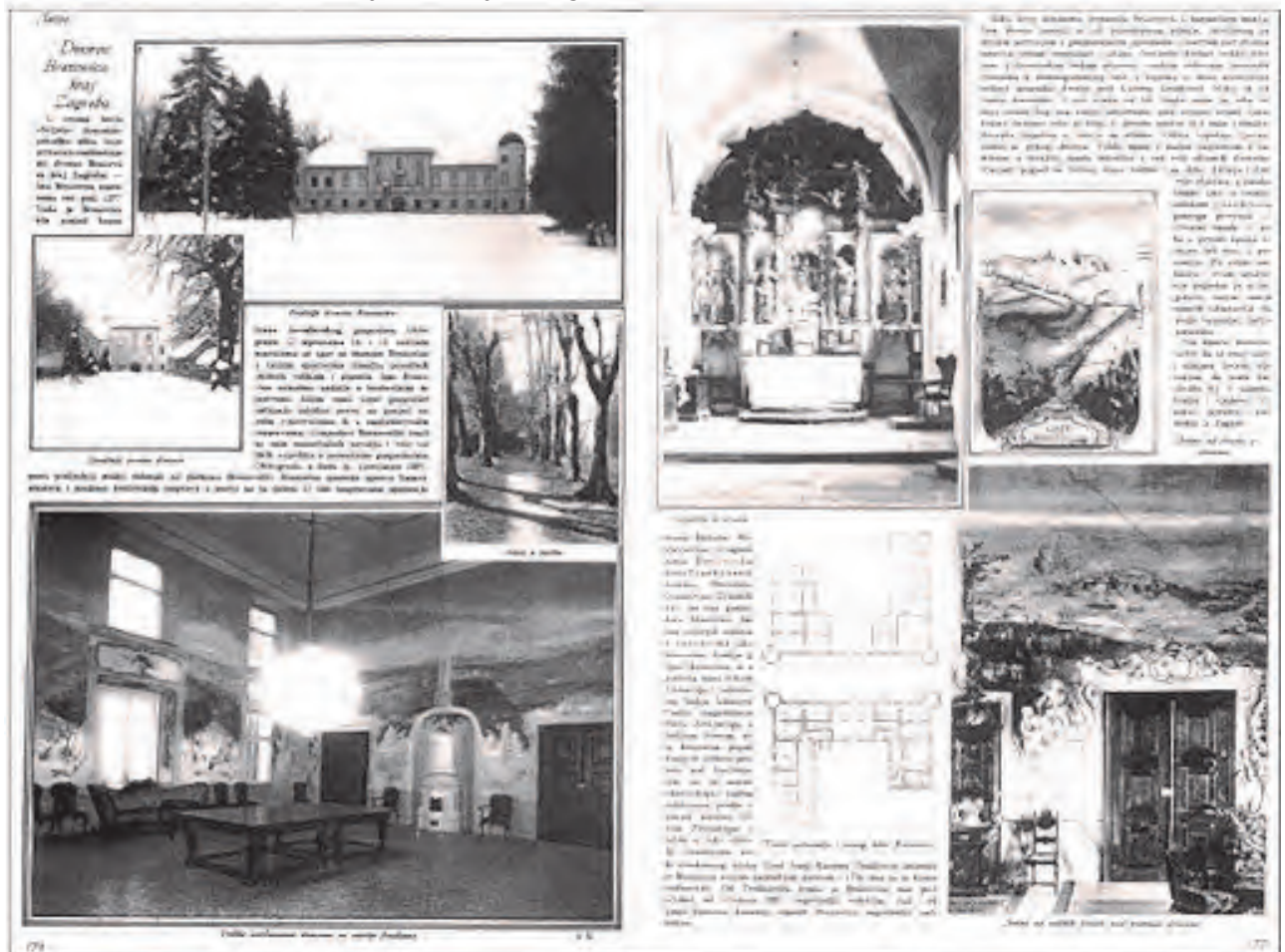
Tijekom prve polovice XX. stoljeća objavljeno je nekoliko novinskih članaka o brezovičkome dvorcu koji se uvelike oslanjaju na tekst Emilija Laszowskoga kao jedini relevantan izvor te donose pokoju novu informaciju o funkciji i stanju građevine. Članak *Dvorac Brezovica kraj Zagreba* objavljen je u *Jutarnjem listu* u veljači 1929. godine kad je dvorac bio „ljetna rezidencija zagrebačkog nadbiskupa i njegovih gostiju“ (godine 1912. kupila ga je Zagrebačka nadbiskupija za tri milijuna kruna).⁸ Iz sljedećih rečenica možemo sa sigurnošću pretpostaviti da je dvorac tad bio još uvijek izrazito dobro održavan: „Blizina Zagreba, vanredan smještaj u slikovitom perivoju i gospodstvo, otmjenost i očuvanost dvorca daju mu najuglednije mjesto među našim historijskim dvorcima i zamcima.“⁹ Dio teksta koji sadrži povijest posjeda Brezovice izravno je prenesen iz knjige E. Laszowskoga (što je i navedeno u bilješci članka), no opisan je i tadašnji izgled građevine, većinom njezine unutrašnjosti. Autor teksta navodi namjenu i izgled pojedinih prostorija u dvorcu, pritom se zadržao najviše na glavnoj dvorani ukrašenoj freskama. Spominju se i detalji interijera poput pokućstva kao i jedna „velika porculanska peć iz doba Marije Terezijske“.¹⁰ O vanjštini dvorca nema mnogo podataka, no zamjetna je promjena veza na uz glavni ulaz u dvorac kojemu se više ne pristupa sa sjeverne već s južne strane: „Glavni ulaz u dvorac je sa unutarnje strane dvorca dok se sa pročelja ulazi samo u perivoj gdje nema kolnog prolaza.“¹¹ Tekst završava konstatacijom da je agrarna reforma pogodila i ovo nadbiskupsko dobro te ga ostavila sa samo stotinu jutara zemlje.¹²

Tek tjedan dana nakon ovoga članka u *Jutarnjem listu* objavljen je tekst *Još o Brezovici*.¹³ Na početku članka autor Iso Velikanović navodi povod povećanu zanimanju za ovo zdanje: u proljeće 1929. godine najavljen je posjet kralja Aleksandra I. Karađorđevića Zagrebu pri kojemu je kralj trebao odsjesti upravo u nadbiskupskoj ljetnoj rezidenciji. Tema je ovoga članka zapravo pokret slobodnoga zidarstva čije je sjedište, prema navodima Baltazara Adama Krčelića, bio dvorac u Brezovici, a jedan od prvih sljedbenika grof Josip Kazimir Drašković. Tijekom istoga mjeseca u tjedniku *Svijet* objavljen je članak *Dvorac Brezovica kraj Zagreba* (1929.) u kojemu je također naveden podatak da će kralj Aleksandar i njegova obitelj tijekom posjeta Zagrebu biti smješteni u brezovičkome dvorcu [sl. 3].¹⁴

¹³ Usp. Velikanović (1929), 11.

¹⁴ Usp. D.Š. (1929), 177.

U dnevniku *Novosti* izašao je u svibnju iste godine članak *Stari hrvatski dvo-*

Slika 3. Članak o dvorcu Brezovici iz tjednika *Svijet*

¹⁵ Mašić (1929), 9.

¹⁶ *Isto.*

¹⁷ Usp. Markulin (1931), 81-5.

¹⁸ Schneider (1939), 171.

¹⁹ Na retablu svete Notburge Artur Schneider krivo je identificirao svetu Katarinu kao svetoga Martina.

rac Brezovica u kojem kane izvjesno vrijeme provesti Nj. Vel. Kralj i kraljica za svog skorašnjeg boravka u Zagrebu Branka Mašića. Autor, osim već poznatih podataka, donosi i zanimljive podatke o „popravljanj[u] i uljepšavanj[u] zdanja“ koje se tih dana odvijalo ne bi li dvorac mogao primiti visoke goste u najboljem svjetlu.¹⁵ Tom se prilikom namjeravalo donijeti „sve pokućstvo i sav pribor iz banske palače i iz beogradskog dvora“ jer „osim nešto pokućstva u staronjemačkom stilu *Biedemayer* [sic] i modernih slika po zidovima [...] sve ostalo od vrijednosti i starine, kao i stara velika biblioteka, sve je to ili pohranjeno u nadbiskupski dvor na Kaptolu ili bog bi znao kad i gdje odneseno, razvučeno ili prodano“. B. Mašić spominje da je i kameno stubište koje vodi u veliku dvoranu na katu „moderno preuređeno“. Dakako, spominje i freske za koje procjenjuje da „nemaju nikakve umjetničke vrijednosti, radjene su diletantski i strogo sa vojničkog stanovišta, tako da se vide ne samo geometrijski radjeni šančevi i utvrde, nego i parabole koje označuju kako su meci iz topova padali“. ¹⁶ Uz to, kazuje da je prema predaji freske izradio grof Josip Kazimir Drašković, no ni on sâm nije odviše uvjeren u takvu mogućnost.

U veljači 1931. godine u časopisu *Obitelj* objavljen je članak *Nadbiskupsko dobro Brezovica* u kojemu su sadržane pojedinosti kupnje dvorca 1912. godine.¹⁷ Naime, nakon što je Zagrebačka nadbiskupija prodala svoj posjed u Banatu, nadbiskup Ante Bauer dijelom toga novca želio je povećati posjede u Hrvatskoj pa je kupljeno dobro Brezovica od gotovo tri tisuće jutara i njemu susjedno dobro Leskovac. Ta su dva posjeda objedinjena u jednu gospodarsku cjelinu s ciljem obučavanja seljaka naprednome gospodarenju te povećanja prihoda Nadbiskupije. Opis dvorca znatno se oslanja na tekst Emilija Laszowskoga. Članak sadrži fotografije vanjštine i unutrašnjosti dvorca (sjevernoga pročelja, aleje u perivoju, velike dvorane sa zidnim oslikom, nadbiskupove sobe i dvorske kapelice s mobilijarom prenesenim iz kapele svetoga Jurja u Maksimiru) te njegova neposrednog okoliša (zanimljiva je fotografija posjeda na kojoj su vidljive gospodarske zgrade).

U *Ljetopisu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* objavljen je 1939. godine izvještaj Artura Schneidera *Popisivanje i fotografsko snimanje umjetničkih spomenika godine 1938.* koji piše o „kulturno-historijski veoma zanimljivim freskama“ u velikoj dvorani dvorca i „lijepo ornamentiranoj gvozđanoj ogradi iz vremena oko 1765. – 1770.“ u njegovu stubištu.¹⁸ Freske u kapeli Presvetoga Srca Isusova u perivoju A. Schneider datira u 1776. godinu te identificira prikazane svetačke likove (slijeva sv. Notburga, sv. Barbara, sv. Martin¹⁹ i sv. Suzana, a zdesna Poklonstvo sv. Triju Kraljeva, sv. Petar, sv. Pavao i sv. Ivan Nepomuk).

Napominje da je u Brezovici načinio šesnaest snimaka.

Postupkom nacionalizacije dvorac Brezovica oduzet je Zagrebačkoj nadbiskupiji 1946. godine. Članak *Feudalni dvorci u Hrvatskoj* objavljen u *Vjesniku* u lipnju 1950. godine navodi da je u dvorcu u to vrijeme bila smještena škola Ministarstva poljoprivrede.²⁰ U travnju 1966. godine u istim je novinama objavljen članak *Očišćene stare freske u Brezovici* koji otkriva da je početkom šezdesetih godina dvorac prenamijenjen za ugostiteljske usluge poduzeća *Medveščak* koje je uz Republički fond za unapređenje kulturnih djelatnosti i Skupštinu grada Zagreba sufinanciralo konzervatorsko-restauratorske radove na freskama (radove je izveo Jugoslavenski institut za zaštitu spomenika kulture).²¹

U studenome 1972. godine uredništvo časopisa za kulturu i prosvjetu *Kaj* posvetilo je čitav jedan broj velikaškoj obitelji Drašković. Tom je prilikom povjesničar Milan Kruhek objavio rad *Posjedi, gradovi i dvorci obitelji Drašković*, temeljen ponajviše na očuvanoj arhivskoj građi, u kojemu je obradio i dvorac Brezovicu. On kazuje da je prije Draškovićeva dvorca ondje postojao „stari kaštel sa svojim gospodarima i kmetovima“ koji je promijenio mnogo gospodara, a Draškovići su formalno uvedeni u posjed Brezovice 1660. godine.²² Pronašao je i opis dvorca iz 80-ih godina XVIII. stoljeća u kojemu se navodi da je dvorac „zidana građevina pred malo godina *ad duas allas eleganter erectum*“.²³ Sadržavao je dvadeset i četiri gospodski namještene prostorije u prizemlju i na katu koje su pružale „svu ugodnost plemenitog boravka“, a oko njega bio je uređen „otmjerni i plemenitim stablima zasađen park“.²⁴ Također, navodi se da je spomenute godine ukupna vrijednost vlastelinstva bila procijenjena na 284.429 forinti i 5 krajcara.

Dvorac je opisan i u knjizi *Barok u Hrvatskoj* (1982.) u kojoj Anđela Horvat ustvrđuje da se radi o jednokatnom dvorcu otvorenoga tipa s trima krilima te ugaonim cilindričnim kulama, koje su karakteristika i župne crkve u istome mjestu, a predstavljaju dekorativan element svojstven arhitekturi sjeverne Hrvatske.²⁵ Glavna dvorana i (zapuštena) dvorska kapela oslikane su zidnim slikama. Prema autorici „vješti anonimni slikar ostavio je ovdje g. 1776. niz zanimljivih kulturnohistorijskih pojedinosti“, prikazavši „prostrana bojišta sa mnogo slikarski zgodno raspoređenih oblačića iz vatrenog oružja, nalik na rabuzinske, s krivuljama projektila, s izgledom naselja i njihovih utvrđenja“.²⁶ Značajno je primijetiti da naslovnu stranicu knjige krasi fotografija upravo jedne od fresaka iz dvorca, što govori o prepoznatoj iznimnoj važnosti dvorca i oslika njegove unutrašnjosti u kontekstu čitavoga baroknog razdoblja na području Hrvatske. Anđela Horvat autorica je i natuknica o Brezovici u enciklopedijskim izdanjima: *Enciklopedija likovnih umje-*

²⁰ Usp. Šega (1950).

²¹ Usp. *Vjesnik* (1966).

²² Kruhek (1972), 91.

²³ Arhiv Hrvatske, Fond obitelji Drašković, f. 72, n. 160. Citirano u: Kruhek (1972), 92.

²⁴ *Isto*.

²⁵ Usp. Horvat (1982), 97.

²⁶ Horvat (1982), 187.

tnosti (1959.),²⁷ *Likovna enciklopedije Jugoslavije* (1984.),²⁸ *Enciklopedija Jugoslavije* (1985.),²⁹ i *Enciklopedija hrvatske umjetnosti* (1995.).³⁰ U njima iznosi slijed vlasnika imanja te daje sumaran opis dvorca i informaciju o zidnim slikama iz 1776. godine u glavnoj dvorani.

U članku *O baroknim dvorcima u Hrvatskoj (dvije skice)* (1987.) Vladimir Marković osvrće se na simboličko značenje kula i tornjeva unutar organizacije baroknih dvoraca. Uspoređujući hrvatske dvorce s inozemnim primjerima V. Marković objašnjava da su kule brezovičkoga dvorca „odnosom prema tijelu dvorca pa i oblikom krovne kape izvedene iz hildebrandtovske arhitekture“, no da njihova kulisna uloga proizlazi iz lokalne graditeljske tradicije, što Brezovicu čini spojem „arhitekture velikih središta i perifernih sredina“. ³¹ U nastavku članka navodi da zidove središnje dvorane krasi freske s povijesno i kartografski točnim prikazima bitaka iz Sedmogodišnjega rata koje je najvjerojatnije naručio Ivan VIII. Drašković. ³² Ista zapažanja o arhitekturi dvorca i freskama V. Marković iznosi u drugome izdanju knjige *Barokni dvorci Hrvatskog zagorja* (1995.). ³³

Prema članku Diane Kučinić *Barok pod plastičnom tendom* objavljenome u *Večernjemu listu* 1993. godine u dvorcu je poslovalo zagrebačko hotelijersko-ugostiteljsko poduzeće *Splendid*. Autorica navodi da se uz hotelske sobe i restoran u dvorcu nalazi disko klub, kao i to da je Vladin ured za prognanike ondje smjestio pedesetak Vukovaraca, no napominje da je dvorac održavan u hladnome pogonu jer se čekao zakon o denacionalizaciji. Kapelu u perivoju obnovio je i uredio akademski kipar Mile Grgas te tamo smjestio svoj atelje. ³⁴

Godine 2006. dvorac je vraćen Zagrebačkoj nadbiskupiji. U srpnju 2009. godine objavljen je niz članaka u različitim tiskovinama (*Vjesnik*, *Hrvatsko slovo*, *Jutarnji list*, *Novi list* i dr.) kojima se nastojalo ukazati na zapuštenost dvorca i učestale vandalske incidente uništavanja fresaka središnje dvorane. Također, organizirane su dvije izložbe fotografija fresaka autora Ivana Obsiegera (u ožujku 2009. godine u Atelijeru *Lučko* te u veljači 2010. godine u *Galeriji Kristofor Stanković*) ne bi li se pozvalo na spas ovoga značajnog kulturnog dobra te se potaknula obnova i revitalizacija zdanja.

²⁷ Usp. Horvat (1959), 498

²⁸ Usp. Horvat (1984), 191-2.

²⁹ Usp. Horvat (1985), 204..

³⁰ Usp. Horvat (1995), 122.

³¹ Usp. Marković (1987), 145.

³² Usp. Marković (1987), 146-7.

³³ Usp. Marković (1995), 114.

³⁴ Usp. Kučinić (1993), 27.

Obitelj Drašković — vlasnici Brezovice

Maja Žvorc

mentorica: dr. sc. Dubravka Botica, docent

Tijekom povijesti brezovičko imanje nalazilo se u vlasništvu raznih velikaških obitelji poput obitelji Okić, Ivanović, Dragostić, Mrnjčavić, Zrinski i Gyulaj.¹ Međutim, danas se ono prvenstveno povezuje s Draškovićima koji su ga držali u svojem posjedu od kraja XVII. do početka XIX. stoljeća i tijekom toga su razdoblja temeljito pregradili i uredili dvorac.

Obitelj Drašković jedna je od najpoznatijih hrvatskih velikaških obitelji. Njezini su članovi bili ugledni pripadnici političkih, vojnih, crkvenih i intelektualnih krugova Habsburške Monarhije koji su obnašali dužnosti župana, banova, carskih namjesnika, savjetnika, komornika, generala, biskupa i kardinala.² Svoj gospodarsko-politički i društveni uspon obitelj je započela u vrijeme braće Jurja II. (Biline kraj Knina, 1525. – Beč, 1578.) i Gašpara Draškovića (? , 1530. – Trakošćan, 1591.) koji su svojim potomcima otvorili vrata visokoga plemstva.³ Na vrhuncu gospodarske moći Draškovići su držali brojne posjede u nekadašnjoj Zagrebačkoj, Varaždinskoj i Križevačkoj županiji (Steničnjak, Rečica, Brezovica, Božjakovina, Trakošćan, Klekovnik, Vinica, Zelendvor, Opeka, Veliki i Mali Bukovec) te pojedina imanja u Mađarskoj i slovenskome dijelu Štajerske.⁴

Prvi vlasnik brezovičkoga posjeda iz obitelji Drašković bio je Ivan IV. Drašković (? , oko 1630. – Lockenhaus, 1692.), iako je već njegov otac Ivan III. (? , 1603. – Óvár, 1648.) polagao pravo na Brezovicu na temelju oporuke njezina prijašnjega vlasnika Vuka Mrnjčavića. Mrnjčavić je oporučno ostavio Brezovicu Ivanu III. u slučaju da njegov sin Sigismund Mrnjčavić umre bez muškoga nasljednika, što se i dogodilo. Unatoč oporuci, Vukove kćeri Suzana Antolković i Katarina Tanodi prodale su posjed Nikoli VII. Zrinskome nakon bratove smrti 1663. godine.⁵ Nakon pogibije Nikolina jedinoga sina Adama Zrinskoga 1691. godine kraljevska je komora pravomoćno predala Brezovicu Ivanu IV. Draškoviću, najstarijemu sinu i nasljedniku Ivana III.⁶

Ivan IV. Drašković istaknuo se tijekom života svojim vojnim uspjesima. Na-

¹ Usp. K.T. (1987), 7.

² Usp. Kukuljević Sakcinski (1886), 152-205.

³ Usp. Zmajčić (1972), 56.

⁴ Usp. Kruhek (1972), 82-95.

⁵ Usp. Kruhek (1972), 91-2.

⁶ Usp. Horvat (1908), 204.

⁷ Usp. Švab (1993), 583.

⁸ Usp. Kukuljević Sakcinski (1886), 187.

⁹ Usp. Švab (1993), 586.

¹⁰ Usp. Kukuljević Sakcinski (1866), 190.

kon završetka školovanja u Bologni (1648.-1652.) imenovan je kraljevskim komornikom i savjetnikom.⁷ Po povratku u Hrvatsku pridružio se borbi protiv osmanskih postrojbi koje su unatoč mirovnome sporazumu s Bečkim dvorom provaljivale na hrvatski teritorij i pustošile granična područja. Sudjelovao je u Erdeljskome ratu (1663.-1664.) pod zapovjedništvom Nikole VII. Zrinskoga, istaknuvši se u bitkama kod Pečuha i Osijeka gdje su hrvatske snage spalile Sulejmanov most. Preko svoje žene Marije Magdalene Nádasdy, kćeri Franje Nádasdyja, jednoga od predvodnika protuhabsburškoga pokreta u Mađarskoj, Ivan IV. Drašković stupio je u krug sudionika Zrinsko-frankopanskoga pokreta čije je planove dojavljivao Bečkome dvoru na nagovor svojega svekrva Nikole Erdödyja.⁸ Da bi potvrdio svoju potpunu vjernost kralju, pomogao je suzbiti urotničke čete Petra IV. Zrinskoga i Frana II. Krste Frankopana kod Save 1670. godine. Godine 1682. Hrvatski sabor imenovao ga je glavnim zapovjednikom konjaništva u ratu protiv Osmanlija i kuruca erdeljskoga kneza Mirka Thökölyja koji je podignuo ustanak protiv kralja Leopolda I. Za svoje je zasluge u navedenim borbama primio od Hrvatskoga sabora imanje Kutnjak u Križevačkoj županiji te je ujedno kupio posjed Božjakovinu (1685.), dodatno proširivši obiteljsko vlasništvo. Godine 1689. Ivan IV. uspješno je suzbio osmanske snage kod Zrinja za što mu je kralj Leopold I. dodijelio titulu tajnoga savjetnika i čin podmaršala.

Ivanov stariji sin i nasljednik Ivan V. Drašković (? , oko 1660. – Varaždin, 1733.) bio je poput oca značajna vojna ličnost. Završivši studij u inozemstvu, Ivan V. vratio se u Hrvatsku gdje je 1699. godine imenovan velikim županom valpovačkim i baranjskim.⁹ Nastavio je očevu borbu protiv erdeljskih knezova koji su htjeli zbaciti Habsburgovce s hrvatsko-ugarskoga prijestolja ratujući protiv Franje II. Rákóczyja od 1704. do 1708. godine. Za svoje zasluge u borbi imenovan je generalom (1708.) te velikim županom vukovarskim, kraljevskim savjetnikom, komornikom i predsjednikom kraljevske komore (1712.).¹⁰ Godine 1718. sudjelovao je u protuosmanskom ratu kao podmaršal i zapovjednik narodne vojske te je pritom zauzeo Dubicu, Prkovicu, Ostrožac i Kozarac za što je imenovan savjetnikom Ratnoga vijeća. Osim što je služio u carskoj vojsci, Ivan V. Drašković ujedno se aktivno bavio politikom. Od 1718. do 1732. godine obnašao je dužnost banskoga namjesnika, a 1732. godine konačno je uveden u službu bana i zapovjednika Banske krajine, no već je sljedeće godine preminuo. Sa svojom drugom ženom Katarinom Drašković, rođenom Brandis, imao je dva sina, Ivana VII. (Optuj, 1709. – Mantova, 1735.) i Josipa Kazimira (Trakošćan, 1714. – Klekovnik, 1765.) te tri kćeri, Ivanu Doru, Anu Katarinu i Anu Mariju. Nakon što je stariji sin Ivan

VII. poginuo u bitci kod Mantove kao bojničar carske vojske, svi obiteljski posjedi – uključujući Brezovicu – pripali su Josipu Kazimiru.¹¹

Poput njegova djeda i oca, Josip Kazimir Drašković posvetio je većinu svojega života vojnome zvanju. Stupivši u vojnu službu 1734. godine, istaknuo se uspješnim vojevanjem protiv Osmanlija u Srbiji i Vlaškoj (1736.-1739.) te u borbama na talijanskome području (1745.-1748.).¹² Tijekom četrdesetih godina XVIII. stoljeća Josip Kazimir postupno je napredovao unutar vojne hijerarhije uspinjući se od položaja potpukovnika (1745.), preko pukovnika (1749.), do položaja generala bojnika (1750.). Godine 1755. imenovan je velikim županom križevačkim te carskim komornikom i tajnim savjetnikom. Kao časnik carske vojske sudjelovao je u Sedmogodišnjemu ratu (1756.-1763.) u kojemu se dokazao kao vrstan zapovjednik i vođa.¹³ Već na samome početku rata istaknuo se u bitki protiv pruskih snaga kod Lobositz 1756. godine zapovijedajući dvjema bojnama hrvatskih graničara. U drugoj godini rata ometao je povlačenje pruske vojske kod Görlitza 1757. godine, uspjevši pritom zarobiti pruskoga generala Karankera. Sudjelovao je u obrani moravskoga grada Olmütza 1758. godine za što je promaknut u čin podmaršala i odlikovan Malim križem carice Marije Terezije. Godine 1760. zauzeo je tvrđavu Glatz te je sudjelovao u bitci kod Torgaua. Sljedeće godine istaknuo se u zauzimanju šleske utvrde Schweidnitz, gdje je prilikom novoga okršaja s pruskim snagama 1762. godine bio zarobljen. Nakon što je sljedeće godine oslobođen iz zarobljeništva (1763.), Josip Kazimir promaknut je u viši generalski čin i odlikovan je Redom velikoga križa carice Marije Terezije.

Josipov najstariji sin Ivan VIII. Drašković (? , 1740. – Varaždin, 21. veljače 1787.) također je sudjelovao u Sedmogodišnjemu ratu. Stekavši vojnu naobrazbu, priključio se habsburškim snagama kao časnik sa samo šesnaest godina.¹⁴ Tijekom rata bio je ranjen, zarobljen i prevezen u zatočeništvo u Augsburg gdje se upoznao sa slobodnim zidarstvom. Nakon očeve smrti kao najstariji sin naslijedio je Rečicu, Steničnjak, Brezovicu i kuću u Zagrebu s biskupskim predijem (1766.). Godine 1773. promaknut je u čin pukovnika, no svega tri godine kasnije povukao se u mirovinu. Ivan VIII. Drašković bio je jedan od osnivača prve hrvatske slobodnozidarske lože *L'Amitié de Guerre* u Glini 1769.-1770. godine koja je u početku djelovala na francuskome, a kasnije na latinskome jeziku. Godine 1773. osnovao je u Zagrebu drugu hrvatsku slobodnozidarsku ložu *Zur Klugheit*, a 1775. godine sudjelovao je na generalnoj skupštini četiriju hrvatskih loža (glinske, zagrebačke, varaždinske i križevačke) održanoj u Brezovici na kojoj je osnovana Velika hrvatska slobodnozidarska loža (*Latomia Libertatis sub Corona Hungariae in Pro-*

¹¹ Usp. Kukuljević Sakcinski (1886), 192.

¹² Usp. Švab (1993), 590.

¹³ Usp. Brnardić (2000), 86-7.

¹⁴ Usp. Švab (1993), 596.

viciam redactae) i na kojoj je upravo on izabran za Velikoga majstora.¹⁵ Tri godine nakon što je 1779. godine ponovno uveden u službu pukovnika, trajno se odrekao vojne službe i posvetio se unapređivanju upravljanja obiteljskim imanja provodeći većinu vremena na imanjima u Brezovici i Božjakovini.

Ivan VIII. Drašković imao je dva sina, Janka (Zagreb, 1770. – Radkersburg/Radgona, 1856.) i Jurja V. Draškovića (Petrinja, 1773. – Schrofен, 1849.). Nakon očeve smrti braća su međusobno podijelila obiteljske posjede te je Brezovica pripala Janku Draškoviću.¹⁶ Iako je po završetku studija u Beču stupio u vojnu službu (1787.), Janko Drašković napustio je vojsku kao natporučnik 1792. godine zbog slaboga zdravlja.¹⁷ Nakon povlačenja iz vojske počeo se aktivno baviti politikom postavši član Hrvatskoga sabora. Tijekom tridesetih godina XIX. stoljeća bio je jedan od glavnih predvodnika hrvatskoga narodnog preporoda, a njegovo djelo *Disertatia iliti razgovor* proglašeno je političkim, gospodarskim i kulturnim programom pokreta. Godine 1807. prodao je Brezovicu tadašnjemu hrvatskom banu Ignjatu Gyulaju zbog novčanih dugova.¹⁸ Time je Brezovica nakon više od stotinu godina prešla iz posjeda obitelji Drašković u ruke novih vlasnika.

¹⁵ Usp. Repanić Braun (2011), 164-5.

¹⁶ Usp. Kukuljević Sakcinski (1886), 202.

¹⁷ Usp. Švab (1993), 588.

¹⁸ Usp. Švab (1993), 588; K.T. (1987), 7.

Analiza foto-dokumentacije

Antonia Tomić

mentorica: dr. sc. Dubravka Botica, docent

Istraživanjem dokumentacije o dvorcu Brezovici pronađenoj u arhivima i informacijsko-dokumentacijskim odjelima relevantnih zagrebačkih muzeja, knjižnica i institucija zaduženih za očuvanje kulturne baštine utvrđeno je da količinom dominira foto-dokumentacija. S obzirom na starost medija najranije fotografije potječu s kraja XIX. stoljeća, stoga dakako ne čuvaju svjedočanstva o izgledu dvorca iz doba njegova nastanka dok se u njemu odvijao aktivan život sukladan prvotnoj, stambenoj namijeni i dok je izgled dvorca i perivoja bio najreprezentativniji. Tako fotografije bilježe silaznu putanju očuvanosti dvorca, od vremena dok je bio u vlasništvu Zagrebačke nadbiskupije, preko neprimjerene prenamjene za ugostiteljski objekt sve do zapuštenoga današnjeg stanja.

Foto-dokumentacija pronađena je u gotovo svim institucijama obuhvaćenima u prvoj fazi istraživanja kompleksa Brezovice. Najveći se broj fotografija čuva u fototekama Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture Republike Hrvatske (50) i Konzervatorskoga odjela u Zagrebu za područje Zagrebačke županije (190) te u Informacijsko-dokumentacijskom odjelu Hrvatskoga restauratorskog zavoda (159). Nešto manje foto-dokumentacije nalazi se u fototeci Strossmayerove galerije starih majstora Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (9) i u fototeci Instituta za povijest umjetnosti (12 fotografija i 14 negativa u boji). S obzirom na laku umnoživost medija fotografije, neke skupine fotografija nalaze se u više arhivskih fondova, primjerice fotografije iz Strossmayerove galerije starih majstora HAZU-a nalaze se i u fototeci Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture i u fototeci Konzervatorskoga odjela u Zagrebu. Analiza fotografija pokazala je da sadržaj i količina ovise o djelokrugu institucije u čijem su posjedu.

U fototeci Strossmayerove galerije starih majstora HAZU-a devet je fotografija kompleksa Brezovice iz 1939. godine. Na šest je fotografija pojedinačno prikazano šest bitaka koje su dio zidnoga oslika središnje dvorane, jedna fotografija prikazuje metalnu ogradu unutarnjega stubišta, a dvije fotografije prikazuju slikane retable svete

Notburge i Poklonstva svetih triju kraljeva iz kapele u perivoju dvorca.

Fotografije koje se čuvaju u fototeci Instituta za povijest umjetnosti nisu datirane, osam fotografija prikazuju dvorac, a pet kapelu [sl. 4]. U fototeci IPU-a čuva se i četrnaest dijapozitiva u boji iz 2004. godine.

Slika 4. Snimak kapele dvorca u perivoju

U fototeci Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture pronađeno je pedeset fotografija kompleksa Brezovice među kojima su i prethodno opisane fotografije iz Fototeke Strossmayerove galerije starih majstora HAZU-a. Datacije fotografija sežu od 1895. do 1961. godine, ne čudi stoga da su sve crno-bijele. Najstarije fotografije snimio je oko 1895. godine S. Weinrich, a značajne su zato što tih dvanaest fotografija bilježi izgled središnje dvorane sa svim popratnim inventarom iz doba dok je bila u aktivnoj uporabi. Kronološki potom slijedi fotografija glavnoga pročelja iz 1912. godine koju je snimio Gjuro Szabo. U zbirci je i nedatirani tlocrt prizemlja naslovljen *Nadbiskupski dvorac Brezovica*. Dvije su fotografije pročelja iz 1948. godine koje je snimila Zdenka Munk. Najveći je broj fotografija, njih osamnaest, iz 1961. godine. Na tim su fotografijama prikazani detalji pročelja koji svjedoče o prilično lošem stanju dvorca. Žbuka je na pročelju popucala i mjestimično je već otpala, neka su prozorska stakla razbijena, lampe vanjske rasvjete razbijene leže na tlu, no postavljene skele navode na zaključak da je u to vrijeme pripremana obnova pročelja dvorca.

Fototeci Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture pripadaju još tri nedatirane fotografije vanjštine dvorca [sl. 5] među kojima je posebno zanimljiva jedna što prikazuje dvorišnu stranu dvorca iz doba dok je služio kao ugostiteljski objekt o čemu svjedoče nizovi stolova i suncobrana raspoređeni uz bočna krila. Uz fotografije se još nalaze nedatirani tlocrti prizemlja i kata.

Informacijsko-dokumentacijski odjel Hrvatskoga restauratorskog zavoda posjeduje fotografije koje su bile priložene uz projekte i dnevnik radova za vrijeme dviju velikih restauracija, prve 1966. i druge 1980. godine. Te fotografije obuhvaćaju detalje zidnoga oslika središnje dvorane prije, tijekom i nakon izvođenja radova. Uz to

odjel posjeduje još dvadeset i četiri fotografije kapele iz 1987. godine koje su nastale u svrhu dokumentiranja stanja, te još dvadeset i dvije fotografije glavne dvorane dvorca koje dokumentiraju stanje iz 2010. godine. Fotografije iz 2010. godine su, za razliku od svih prethodno nabrojenih, u boji.

Slika 5. Pogled na glavno pročelje dvorca

Brojem snimaka dvorca Brezovice prednjači fototeka Konzervatorskoga odjela u Zagrebu za područje Zagrebačke županije koja broji sto devedeset fotografija. Manji dio toga korpusa čine fotografije iz fototeke Strossmayerove galerije starih majstora HAZU-a, a ostatak je fotografija nastao 1965. godine u sklopu pripremnih radova za preventivnu zaštitu zidnoga oslika glavne dvorane, potom 1966. godine za vrijeme radova te 1969. godine nakon obavljenih zahvata konzervacije i čišćenja.

Izvješća i članci objavljeni u novinama i časopisima često su popraćeni fotografijama, ali te su fotografije uglavnom manje informativne vrijednosti za rekonstrukciju izgleda dvorca i perivoja. Nešto je drugačija situacija s internetom na kojem se može pronaći povelik broj fotografija zbog bitno lakšega načina objavljivanja te zbog brže i jednostavnije mogućnosti pristupa objavljenome materijalu. Ipak, ponekad je teško klasificirati fotografije pronađene na internetu zato što često ne sadrže podatke o vremenu nastanka, fotografiranome sadržaju i fotografu. Nažalost, najveći broj fotografija objavljenih posljednjih godina svjedoči o lošem stanju dvorca, ubrzanome propadanju i brojnim grafitima koji prekrivaju zidni oslik.

Naposljedku, nije zanemariva jedna fotografija koja se nalazi u arhivu Muzeja suvremene umjetnosti snimljena 1965. godine za vrijeme međunarodnoga kongresa održanoga uz treću izložbu Novih tendencija koji se održao u dvorcu Brezovici. Taj je događaj dokumentiran i s nekoliko kadrova dokumentarnoga filma nastaloga u produkciji HRT-a 2010. godine pod nazivom *Nove tendencije* (scenaristica i urednica Ana Marija Habjan, redatelj Vladislav Knežević). Odabir dvorca Brezovice za kongres takvoga značaja govori u prilog visokoj reputaciji dvorca među kulturnim djelatnicima i umjetnicima tijekom šezdesetih godina XX. stoljeća.

Foto-dokumentacija kompleksa Brezovice

- Ministarstvo kulture
 - Fototeka Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture Republike Hrvatske
 - 50 fotografija (1895., 1912., 1948., 1961.)
 - Konzervatorski odjel u Zagrebu za područje Zagrebačke županije
 - 190 fotografija (1939. (Fototeka Strossmayerove galerije starih majstora HAZU-a), 1965., 1966., 1969.)
- Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode
 - nije odobren pristup arhivu
- Hrvatski restauratorski zavod
 - Informacijsko-dokumentacijski odjel
 - dvorac: 159 fotografija (1966. i 1980.)
 - kapela: 24 fotografije (1987.)
- Institut za povijest umjetnosti
 - dvorac: 8 fotografija (bez datacije), 14 negativa u boji (2004.)
 - kapela: 5 fotografija (bez datacije)
- Muzej suvremene umjetnosti
 - 1 fotografija (1965.)
 - video *Nove tendencije* (2010.)

Rezultati arhivskih istraživanja (Hrvatski državni arhiv i Državni arhiv u Zagrebu)

Ana Kaniški

mentorica: dr. sc. Dubravka Botica, docent

Multidisciplinarna istraživanja kompleksa dvorca Brezovice dijelom su se usredotočila na proučavanje arhivskih izvora vezanih uz dvorac i njegove najistaknutije vlasnike, članove obitelji Drašković. U Hrvatskome državnom arhivu u Zagrebu (HDA) čuva se fond ove veleposjedničke obitelji sastavljen od 123 kutije i sedam knjiga. Dosadašnjim istraživanjem obuhvaćene su dvije kutije – kutija br. 73 naslova *Brezovica: Posjedi Brezovica 1444.-1840.* s pripadajućim spisima pohranjenima u *Archivum Minor* te kutija br. 82 naslovljena *Obitelj Drašković: Posjedi Strukovec i Trakošćan 1520.-1828.*

Prva kutija sadrži dvadeset dokumenata među kojima se nalaze rukopisi o događajima na brezovičkim posjedima pod upravom obitelji Drašković. Većina ih je zapisana na latinskome, manje na njemačkome i tek nekoliko na hrvatskome jeziku koji datiraju s kraja XVIII. stoljeća. Spisi se tematski mogu sumarno podijeliti na administrativno-vlasničke spise (označeni su „patronat“, „vlasništvo“, „uprava“, „inventari“, „kupoprodajna zemljišta“, „obveznice“ i „oslobođenje kmetova“) i na pravno-sudske spise (označeni „procesi“, „sporovi“ i „sudovi vlastelinski“). Pridruženi su im korespondencija s vlasnikom brezovičkih posjeda Jankom Draškovićem i upraviteljem Lukom Ljubićem iz prve četvrtine XIX. stoljeća¹ i knjiga *Processum Brezoviczensis Ao. 1783.* (sig. f. 17., n°27.) o sudskome procesu protiv Ivana VIII. Draškovića kojemu se sudilo za dezerterstvo.² Većina spisa nastala je u XVII. stoljeću, intenzivnije od druge polovice XVII. do prve četvrtine XVIII. stoljeća. Ističu se najstariji dokumenti o čijemu značaju svjedoče i njihove kopije.

Od korpusa zasad obrađene građe ističe se najstariji dokument napisan 1444. godine i mlađi iz 1544. godine, oba na latinskome jeziku (F/59), o rodbinsko-ženidbenim vezama između bana Ivana iz Kalnika („Johannes Comes Terrestri de Mariori Kemlek“) i Jalse Elizabete, udovice Klementa iz Kuševca („Jalsa seu Elisabetha Clementis prædialis de Kuschevecz“),³ a na poledini su grubo naznače-

¹ Hrvatski državni arhiv, Fond obitelji Drašković 711, Kutija 73, Fasc. *Brezovica – korespondencija upravitelja L. Ljubića, god. 1802-1815.*, a djelomično se nalazi i u Fasc. *Vlastelinstvo Brezovica i Rečica.*

² *Processum Brezoviczensis, Ao. 1783. 21. Januar (coram I: Ban: promotus).* 167 listova. HDA, Fond obitelji Drašković 711, Kutija 73, Sig. f. 17., n°27.

³ HDA, Fond obitelji Drašković 711, Kutija 73, Fasc. *Brezovica? god. 1444. i 1544.* F/59.

⁴ HDA, Fond obitelji Drašković 711, Kutija 73, Fasc. *Brezovica – tlocrt*, 194, F/61.

⁵ „Anno Domini 1791. Die vero 22^a Mensis Februarij in castello Illminum D.D: Comitum Joannis et Georgij Draskovich [de] Brezovicza, præsentibus Perilri Dno Inspectore Disma Szebrich, Joanne Pelozch frumentario et Mario Perezich Villico D[omi]nali facta est conscriptio Rerum mobilium et, suppelerbilibium et libberalium instrumentarum Prosugi Emerici Kalman ejusdem Dnij Brezovicza Provisoris modo et ordine Signanti Ill. . .“ HDA, Fond obitelji Drašković 711, Kutija 73, Fasc. *Brezovica god. 1762-1840*, kt. 18, n^o2.

⁶ HDA, Fond obitelji Drašković 711, Kutija 82, knjiga s naslovnicom *Comitis Nicolai Eortio*. F 56/2.

na njihova obiteljska stabla. Najznačajniji dokument u kutiji, koji bi mogao sadržavati nove informacije o povijesti izgradnje kompleksa dvorca Brezovice, jesu tlocrt i presjek gostinjske sobe izvedeni na jedinstvenome papiru s oznakom „gastzimmer“ na poledini (194, F/61).⁴ Zid sobe kvadratnoga tlocrta rastvaraju dva simetrično postavljena prozora, a preostale zidove po jedna vrata pravokutnoga oblika. Na presjeku je vidljivo da su zidovi u gornjem dijelu završavali profiliranim vijencem iznad kojega je bio zaobljeni prijelaz vertikale zida u horizontalu stropa. Na tlocrtu i presjeku unesene su mjere. Autor nije potpisan, a nema ni podatka o godini nastanka tlocrta i presjeka. Naposljetku, među spisima ističe se dokument sa suvremenom oznakom „Brezovica, godina 1762. i 1840.“ (kt. 18, n° 2) o sudskome inventaru brezovičkoga posjeda Janka i Jurja V. Draškovića iz dana 22. veljače 1791. godine, kada su inventarizirani „namještaj, liturgijski predmeti i knjige u gospodarevoj i upraviteljevoj kući“. U inventaru je ujedno popisano liturgijsko ruho i posuđe.⁵

U kutiji br. 82 *Obitelj Drašković: Posjedi Strukovec i Trakošćan 1520.-1828.* nalaze se dokumenti i spisi koji sadrže podatke o djelatnosti članova obitelji Drašković na posjedima u Trakošćanu, Klenovniku, Bednji, Kamenici, Vinici i Strukovcu te o njihovoj graditeljsko-gospodarskoj djelatnosti i odnosima s pripadnicima drugih plemićkih obitelji, sumještanima i kmetovima njihovih i drugih posjeda. Dokumenti, pisani većinom na latinskome, njemačkome i manje na hrvatskome jeziku, mogu se sumarno podijeliti na sljedeće tematske skupine: sporovi i sudske rasprave na vlastelinskome sudu oko zemljišta, parnice zbog tučnjava u kojima su sudjelovali pojedini članovi obitelji Drašković tijekom XVI. i XVII. stoljeća, administrativni spisi (katastri iz druge polovice XVII. stoljeća, upisni listovi za „grunt“, popisi zemljišta ili selišta, najamnine zemljišta, inventari i kupoprodajni ugovori), donacije i pozajmice u većoj mjeri s početka XIX. stoljeća pisane na njemačkome jeziku te mnogi računi (primjerice isplate zidarima ili preljama). Među spisima ističe se rukopisna knjiga iz druge polovice XVII. stoljeća koju je na latinskome jeziku napisao Nikola II. Drašković kao katalog svih tadašnjih posjeda obitelji Drašković s podjelom na dva poglavlja, *Divisio bonorum Arcis Trakostjan (Inovillim in Pless, Inovillim in Cerje)* i *Jus Montarum Donorum Trakostjan Portionis* (F56/2).⁶ U knjizi se nažalost nigdje ne spominje dvorac u Brezovici. Premda kutija naslovom ne ukazuje da čuva spise koji sadrže podatke o dvorcu i njegovim naručiteljima, značajna je jer su dio spisa rukom pisali Draškovići u samome dvorcu. Tako se primjerice Janko Drašković na pozajmici nastaloj dana 14. prosinca 1804. godine na njemačkome jeziku potpisao kao „Johanum v.

Draskovich zu Brezovicza“ (kat. 6, n° 49, za god. 1805. n°12.).⁷

Usporedno se u ovim institucijama provodilo arhivsko istraživanje plansko-katastarske dokumentacije. U Državnoj geodetskoj upravi (DGU) pod signaturom „Br. 582. Goli Breg – Brezovica (Zagrebačka županija) – ZG-199“ pohranjena su tri zapisnika napisana na njemačkome jeziku: *Zapisnik omeđivanja k. o. iz 1859.* (s pripadajućim spisima *Popis čestica iz 1861.* i *Zapisnik računanja površina k. o. iz 1681.*), *Originalni katastarski plan iz 1861.* (pet listova) i njegova kopija u četiri lista. Najznačajniji je katastarski plan *Selo Goli Breg u Hérvatskoj / Zagreb županija / 1861. godine* na kojemu je istočnije od sela označeno mjesto Brezovica s ucrtanim kompleksom dvorca i kapelice. Dvorac je ucrtan kao trokrilna građevina U-oblika s po jednom kružnom kulom na krajevima sjevernoga pročelja.

Arhivskim istraživanjem bila je obuhvaćena i građa iz Državnoga arhiva u Zagrebu (DAZG) Ureda za katastar Grada Zagreba za razdoblje od 1875. do 1945. godine koja sadrži *Sumarnik 69/69 Brezovica* (tek. br. 1-1089) i tri popisa katastar za općine Desprim (dva) i *87/373 Grančari* (jedan, br. 1-176.) pisanima na hrvatskome jeziku. U popisu *52/338 Porezno katastarska općina Desprim* (br. 1-140) brezovički posjedi spominju se unutar cjeline kao „Nadarbina nadbiskupije Zagrebačke“ (katastarski posjedovni list br. 1), „Župna nadarbina Brezovica“ (katastarski posjedovni list br. 62) i „Rimokatolička crkvena općina župe Brezovica“ (katastarski posjedovni list br. 131). Ovi spomeni brezovičke župe odnose se i na period nakon 1912. godine kada je plemićki dvorac Brezovica prodan Zagrebačkoj nadbiskupiji i pretvoren u crkveno dobro.

Istražena arhivska građa

- Hrvatski državni arhiv
 - Fond obitelji Drašković 711
 - kutija br. 73, *Brezovica: Posjedi Brezovica 1444.-1840.*
 - Fasc. *Brezovica? god. 1444. i 1544.* F/59.
 - *Processum Brezovviczensis Ao. 1783.* (sig. f. 17., n°27.)
 - Fasc. *Brezovica god. 1762-1840*, kt. 18, n°2.
 - Fasc. *Brezovica – korespondencija upravitelja L. Ljubića, god. 1802-1815.*
 - Fasc. *Vlastelinstvo Brezovica i Rečica*

⁷ HDA, Fond obitelji Drašković 711, Kutija 82, Fasc. *Trakošćan, računi, izdaci, 1803.-1805. g.; 1828.* kat. 6, n°49. Račun je u podfascikli „za god. 1805.“, n°12. Ime Janko umanjnica je od imena Jan koje je pak inačica imena Ivan, latinski *Johannes*. Usp. Šimundić (2006), 151, 154-5.

- Fasc. *Brezovica – tlocrt*, 194, F/61.
- kutija br. 82, *Obitelj Drašković: Posjedi Strukovec i Trakošćan 1520.-1828.*
 - Fasc. *Trakošćan, računi, izdaci, 1803.-1805. g.; 1828.* kat. 6, n°49.
 - knjiga *Comitis Nicolai Eortio*. F 56/2.
- Državna geodetska uprava
 - „Br. 582. Goli Breg – Brezovica (Zagrebačka županija) – ZG-199“
 - *Zapisnik omeđivanja k. o. iz 1859.*
 - *Originalni katastarski plan iz 1861.*
 - *katastarski plan Selo Goli Breg u Hérvatskoj / Zagreb županija / 1861. godine*
- Državni arhiv u Zagrebu (Ured za katastar Grada Zagreba)
 - *Sumarnik 69/69 Brezovica* (tek. br. 1-1089)
 - *87/373 Grančari* (br. 1-176.)
 - *52/338 Porezno katastarska općina Desprim* (br. 1-140)

Arhivska građa Nadbiskupskoga arhiva u Zagrebu o brezovičkome dvorcu

Igor Loinjak

mentorica: dr. sc. Dubravka Botica, docent

Podatci iz Nadbiskupskoga arhiva u Zagrebu u najvećoj se mjeri odnose na kapelu smještenu u perivoju dvorca [sl. 4], ali i na informacije o brezovičkome vlastelinstvu budući da je ono od 1912. godine do razdoblja nacionalizacije privatnoga vlasništva u Drugoj Jugoslaviji pripadalo zagrebačkome Kaptolu. U arhivu se ujedno nalaze i bilježnice Anđele Horvat u kojima su i zabilješke o spomenicima u Brezovici.

O kapeli uz dvorac – zapisi iz kanonskih vizitacija

Kapela u perivoju dvorca prvi se put spominje u zapisima kanonske vizitacije iz 1709. godine.¹ Ona tad još nije bila posvećena, premda se kao njezin zaštitnik spominje sveti Ivan Nepomuk. Iz navedenoga zapisa saznajemo da se tada u kapeli nalazio oltar i sve što je bilo potrebno za euharistijsko slavlje: „Ineadem Parochia reperis Capella S. Ioannis Nepomuczeni Castellum Brezovieza nec dum benedicta crerere Altare et ad Sacrificium Misse necessaria haber.“² Kapelu je dao sagraditi vlasnik dvorca grof Ivan V. Drašković koji je u tom razdoblju bio i pokrovitelj tamošnje župe. Iako je vrlo brzo bila posvećena (1713.), tom je prilikom promijenjen njezin zaštitnik te je umjesto svetoga Ivana Nepomuka imenovan sveti Donat. To je dosta neobična činjenica jer je taj svetac iz IV. stoljeća bio slabo poznat na ovim prostorima.

Kapela je prvotno bila drvena: „[C]apella hac lignea est.“³ U zapisima vizitacije iz 1746. godine spomenuto je da se počinja pripremati materijal za zidanje nove kapele koja bi trebala zamijeniti staru drvenu gradnju. Prema izvještaju vizitatora iz 1749. godine podignuta je nova zidana kapela za što je bila zaslužna udovica Ivana V. Draškovića koja je patronat nad kapelom naslijedila nakon muževe smrti: „Hanc capellam visitari recenser erecta est [...] muro.“⁴ Navedeni zapis donosi i brojne druge obavijesti o građevini. Između ostaloga u njemu stoji da je kapela bila pokrivena daščicama, pod je bio popločen kamenom, u potpunosti je

¹ O izvještajima iz kanonskih vizitacija usp. K. T. (1987).

² Nadbiskupski arhiv u Zagrebu (u nastavku NAZ), *Kanonske vizitacije* 53/IX, 1709., 56-7.

³ NAZ, *Kanonske vizitacije* 53/IX, 1716., 356-7.

⁴ NAZ, *Kanonske vizitacije* 58/XIV, 1749., 110-3.

⁵ NAZ, *Kanonske vizitacije*, 150/VI, 1852., 263-86.

⁶ NAZ, *Kanonske vizitacije*, 59/XV, 1759., 294-8. Usp. Horvat (1982), 299.

⁷ NAZ, *Kanonske vizitacije*, 60/XVI, 1768., 278-84.

⁸ NAZ, *Bilježnice Anđele Horvat*, XVIII/1962., 66.

⁹ NAZ, *Bilježnice Anđele Horvat*, XXVII/1968., 191.

bila nadsvođena, imala je četiri prozora, a izvana je bila obijeljena. Kapela nije imala sakristiju, kor i propovjedaonicu. U unutrašnjosti su bila smještena tri oltara – glavni je bio posvećen svetome Donatu, onaj na strani evanđelja svetoj Notburgi, a oltar na strani poslanice nosio je titular svete Ane. Glavni oltar krasila je slika sveca kojemu je oltar bio posvećen i kipovi svetoga Ignacija Lojolskoga i svetoga Franje Ksaverskoga, a na vrhu se nalazilo kip Blažene Djevice Marije Žalosne flankiran jednim anđelom sa svake strane. Oltar svete Notburge nosio je sliku svete na platnu, a onaj posvećen svetoj Ani imao je sliku s likom istoimene svete.

U razdoblju između 1762. i 1768. godine kapela je dobila drveni toranj jer se prvi put spominje u zapisima vizitacije iz 1768. godine. Kapela je u narednom razdoblju mijenjala svojega titulara. Nakon svetoga Donata zaštitnica kapele postaje, prema podacima navedenima u zapisu iz 1852. godine, sveta Ana: „[...] fuisse eoferus veri nominis Cepellam sub titulo S. Donati m. primum, postera S. Anno matris B. Mario V. [...]“⁵, da bi kasnije opet promijenila zaštitnika. Ovaj je put ta uloga povjerena Presvetom Srcu Isusovu.

O freskama koje se nalaze u kapeli nema spomena u navedenim zapisima vizitacija. Pretpostavlja se da su one nastale 1776. godine, odnosno u istome razdoblju kad i freske u novosagrađenoj crkvi te glavnoj dvorani dvorca. Naime, na mjestu drvene crkve Josip Kazimir Drašković dao je sagraditi zidanu crkvu 1756. godine,⁶ a tornjevi su dograđeni tek nakon 1768. godine jer se u izvještaju vizitatora iz te godine spominje da se pripremao materijal za nove zidane zvonike koji bi trebali zamijeniti stari drveni („preparatur materialia pro nova turri muro erigenda“).⁷

Bilježnice Anđele Horvat

Podatci o brezovičkome dvorcu i kapeli u njegovu perivoju, kao i o mjesnoj crkvi, nalaze se u četirima bilježnicama Anđele Horvat. Anđela Horvat posjetila je Brezovicu u listopadu 1962. godine, a tad je zapisala da je dvorac bio uređen za ugostiteljstvo.⁸ Na idućem pohodu u svibnju 1968. godine opazila je da je „oporavljeni“ perivoj oko dvorca te kapela koja se nalazi u njemu. Dvorac je u tom razdoblju bio „čisto“ obojen, a gospodarske su zgrade još uvijek bile u dobroj stanju.⁹ Više se informacija može naći u bilješkama koje je Anđela Horvat zabilježila u svibnju 1974. godine. Tada je skicirala nacrt portala i tlocrt crkve u Brezovici, ali isto tako i tlocrt kapele Presvetoga Srca Isusova koja se nalazila u perivoju dvorca. Ujedno je zabilježila da je glavni oltar u unutrašnjosti kapele pra-

zan i ogoljen.¹⁰ U posljednjem posjetu Brezovici 1983. godine Anđela Horvat zatekla je dvorac i kapelu u jako lošem stanju. Dvorac je izvana bio obojen žuto-bijelo, a freske u njegovoj glavnoj dvorani bile su dosta oštećene. Ni freske u kapeli nisu proživljavale bolju sudbinu jer su i one bile u „derutnom“ stanju, a sama je kapela bila oštećena i zatrpana smećem.¹¹

Prezidijalni spisi

Plemićko je dobro Brezovica-Obrež 1912. godine postalo vlasništvo Zagrebačke nadbiskupije pa se otad naziva nadbiskupskim dobrom. Otkupljeno je od Josipa Auša za 2.140.000 kruna, a upraviteljem dobra proglašen je Ivan Cizel.¹² Nedugo potom krenulo se u popis plemićkoga dobra i njegovu procjenu koja se u prvome redu ticala postojećih zaliha i infrastrukture.

Temeljem opisa stanja infrastrukturnih objekata na brezovičkome vlastelinstvu u zapisniku iz 17. veljače 1912. godine i narednih dana naveden je popis zgrada koje bi se trebale srušiti. Među trošnim zgradama podobnim za rušenje navedeni su vrtlarov stan, zgrada za kočije, štale za ždrjebad, ruševna šupa, lugarnica u Gračiću, družinski stan u vinogradu Kalinovcu te kuhinja i sjenik. Materijal koji bi se dobio njihovim rušenjem bilo je potrebno iskoristiti, u mjeri u kojoj je to moguće, za izgradnju novih objekata. Tada je odlučeno da se proda velika stambena zgrada u Obrežu kao i zgrada na cesti u Kalinovcu. U popisu preuzetih predmeta navodi se jedanaest soba, kuhinja, hodnik i pronađen inventar.¹³

Već 1913. godine Vlada šalje zapisnik o preuzimanju plemićkoga dobra Brezovica-Obrež te traži kanonsku privolu za rušenje trošnih i neupotrebljivih zgrada. Budući da se sumnjalo da je Josip Auš predao manje zemljišnih površina negoli je od njega otkupljeno, Kraljevska zemaljska vlada podignula je protiv njega optužnicu. Novim je mjerenjima utvrđeno da manjka 59 jutara i 1.477 četvornih hvati zemljišta pa je optuženi morao nadoknaditi 37.746 kruna i 19 forinti.¹⁴ Može se zaključiti da nadbiskupsko dobro nije bilo u dobrome stanju jer je 1918. godine Nadbiskupija molila Vladu da proda neke zemljišne čestice i da dobiveni novac uloži u Brezovicu, a iz iste se godine spominje i donacija određenih sredstava za nadbiskupsko dobro. Od velike je pomoći bila i kraljeva investicija u Brezovicu koja je iznosila tadašnjih 520.000 dinara.

Što se tiče ostalih informacija vezanih za nadbiskupsko dobro Brezovica, prezidijalni spisi ne daju puno podataka. Od preostalih je stvari potrebno spomenuti plinifikaciju Brezovice za koju se 1933. godine tražila donacija u iznosu od 60.000 dinara.

¹⁰ NAZ, *Bilježnice Anđele Horvat*, XXXI/1974., 86.

¹¹ NAZ, *Bilježnice Anđele Horvat*, XXXIII/1983., 199.

¹² NAZ, *Prezidijalni spisi*, br. 892/1912. Ugovor o kupoprodaji je od 13. siječnja 1912.

¹³ NAZ, *Prezidijalni spisi*, br. 72/1913.

¹⁴ NAZ, *Prezidijalni spisi*, br. 9/1919.

¹⁵ Usp. Akmadža (2008). Radi se o dokumentu pod naslovom *Predstavka NDS-a u Zagrebu (br.98/Pres.) Komisiji za vjerske poslove Fed. Hrvatske, u svezi s postavljanjem povjerenika za nadbiskupska dobra u Brezovici.*

Brezovica je ostala u vlasništvu Kaptola sve dok poslije Drugoga svjetskog rata i stvaranja Druge Jugoslavije nije u procesu nacionalizacije pretvorena u državno vlasništvo. O tome postoji dokument iz rujna 1945. godine koji u cijelosti donosi Miroslav Akmadža u knjizi *Crkva i država*.¹⁵ O nacionalizaciji Brezovice piše i kanonik Pavao Lončar koji u siječnju 1950. godine šalje pismo ministru Svetozaru Ritigu u kojemu navodi da se o pitanju zaposjednutih ili oduzetih stambenih prostorija ili gospodarskih zgrada, među koje spada i samostan karmelićanki u Brezovici, uopće ne govori.

Arhivska građa Nadbiskupskog arhiva u Zagrebu ne obiluje mnoštvom podataka o dvorcu u Brezovici, no svakako čini nezaobilaznu postaju u istraživanju ukoliko se želi sustavnije pristupiti proučavanju ove građevine, koja predstavlja bitan bio hrvatske kulturne baštine.

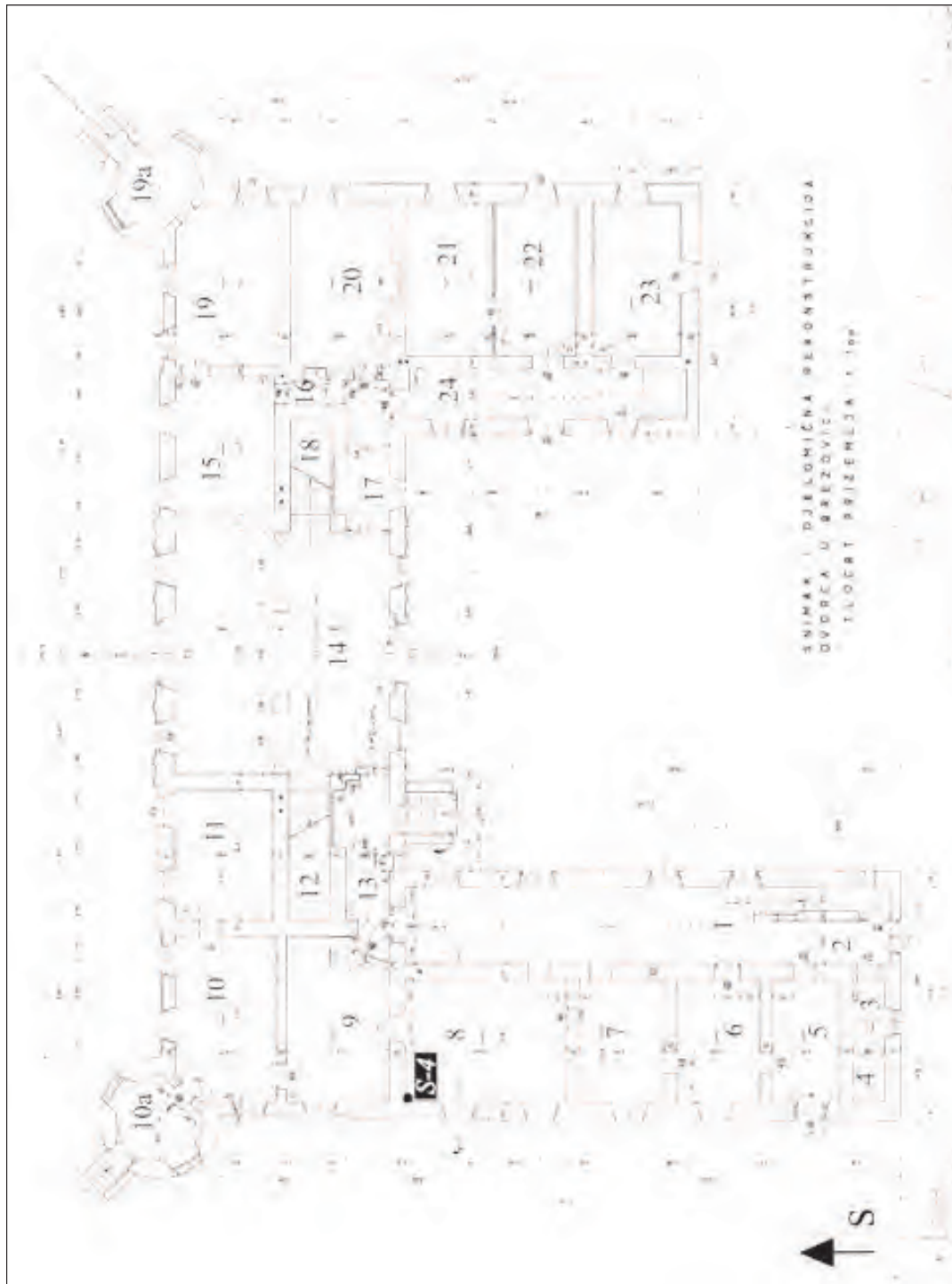
Istražena arhivska građa

- Kanonske vizitacije
 - NAZ, *Kanonske vizitacije*, 52/VIII, 1701., 99-100.
 - NAZ, *Kanonske vizitacije*, 53/IX, 1709., 56-57.
 - NAZ, *Kanonske vizitacije*, 53/IX, 1712., 153-154.
 - NAZ, *Kanonske vizitacije*, 53/IX, 1714., 266-268.
 - NAZ, *Kanonske vizitacije*, 53/IX, 1716., 356-357.
 - NAZ, *Kanonske vizitacije*, 56/XII, 1741., 542-549.
 - NAZ, *Kanonske vizitacije*, 57/XIII, 1746., 82-86.
 - NAZ, *Kanonske vizitacije*, 58/XIV, 1749., 110-113.
 - NAZ, *Kanonske vizitacije*, 59/XV, 1759., 294-298.
 - NAZ, *Kanonske vizitacije*, 59/XV, 1762., 534-539.
 - NAZ, *Kanonske vizitacije*, 60/XVI, 1768., 278-284.
 - NAZ, *Kanonske vizitacije*, 146/II, 1799., 48-55.
 - NAZ, *Kanonske vizitacije*, 146/II, 1805., 1-2.
 - NAZ, *Kanonske vizitacije*, 148/IVa, 1842., 38-41.
 - NAZ, *Kanonske vizitacije*, 150/VI, 1852., 263-286.

- Bilježnice Anđele Horvat
 - NAZ, *Bilježnice Anđele Horvat*, XVIII/1962.

- NAZ, *Bilježnice Anđele Horvat*, XXVII/1968.
- NAZ, *Bilježnice Anđele Horvat*, XXXI/1974.
- NAZ, *Bilježnice Anđele Horvat*, XXXIII/1983.

- Prezidijalni spisi
 - NAZ, *Prezidijalni spisi*, br. 892/1912.
 - NAZ, *Prezidijalni spisi*, br. 72/1913.
 - NAZ, *Prezidijalni spisi*, br. 9/1919.
 - NAZ, *Prezidijalni spisi*, br. 249/1951.

Slika 6. Tlocrt prizemlja dvorca s označenim prostorijama i sondom

Tlocrtno-prostorna analiza dvorca Brezovice

Ana Ćurić, Jelena Mužar, Mirna Ratkajec, Martina Salaj, Pavica Šonjić
mentorice: dr. sc. Dubravka Botica, docent
Dijana Požar

Cilj analize tlocrtno-prostorne organizacije dvorca Brezovice i pročelja bio je uočiti temeljne karakteristike prostora i promjene koje su uslijedile tijekom različitih prenamjena dvorca. Polazište je bio tlocrt iz planoteke Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture Republike Hrvatske nastao vjerojatno 1952. godine [sl. 6 i 9]. U analizi su uočene promjene koje su vidljive u odnosu na današnje stanje dvorca, a kao radni materijal služila je i skica tlocrtne organizacije kata dvorca koju su načinili studenti Akademije likovnih umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu.

Na tlocrtu je označena numeracija prostorija koja se koristi u analizi. Iako orijentacija dvorca sasvim ne odgovara stranama svijeta, radi lakšega je snalaženja u tekstu glavno pročelje uzeto kao sjeverno. U stvarnosti se radi o sjeveroistočnome pročelju. Tijekom istraživanja otvoreno je i nekoliko sondi u prostorijama prizemlja i kata.

Dvorac Brezovica trokrilni je dvorac u obliku nepravilnoga slova U s kraćim (istočnim) i dužim (zapadnim) krakom. Dimenzijama se ističe središnji prostor glavnoga krila u kojemu je u prizemlju veža, a na katu glavna dvorana. Dvorac je smješten u danas zapuštenome perivoju u kojemu je i kapela.

Podrum

Podrum je pravokutnoga oblika i proteže se pod cijelim sjevernim krilom dvorca. Uzdužno je podijeljen redom nosača kvadratnoga presjeka. Južna strana podruma pregrađena je dvjema prostorijama pravokutnoga oblika koje flankiraju središnji dio podruma (prostor od šest svodnih polja). Oblikovanje stolarije vrata zapadne prostorije odgovara oblikovanju stolarije vrata na ugaonim kulama (naknadno zazidanima) te su vjerojatno na sadašnji položaj premještena prilikom zatvaranja navedenih ulaza u prizemlju kula. Desno od zapadne prostorije vidljivi su ostaci kamenoga stubišta koje je prije služilo kao izlaz, a ucrtano je na tlocrtu.

Današnje stanje istočne prostorije ne odgovara tlocrtu. Prostorija je pregrađena, probijena su dvoja nova vrata (na istočnome i zapadnome zidu) te umjesto svodova ima betonski strop. Lijevo od zapadne prostorije vidljivi su tragovi drugoga ulaza u podrum koji nije ucrtan na tlocrtu. Sjeverna polovica podruma također je pregrađena, na istočnoj su strani dodana dva, a na zapadnoj je dodan jedan tanji pregradni zid. Podrumski odzračnici sjevernoga zida nisu u osima sa svodnim poljima, nego su usklađeni sa prozorskim osima pročelja.

Prizemlje

Na središnje krilo nastavljaju se bočna krila nejednake duljine, kraće istočno i dulje zapadno. Širinom središnjega krila proteže se velika veža pravokutnoga tlocrta (14). U oba krila nižu se pravokutne prostorije: u zapadnome krilu na tlocrtu

Slika 7. Prizemlje dvorca, prostorija 1

su označene brojkama 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 10a, 11, 12, 13; a u istočnome krilu brojkama 15, 16, 17, 18, 19, 19a, 20, 21, 22, 23 i 24. Uz dvorišna su pročelja bočnih krila hodnici (1 i 24) iz kojih se ulazi u sve prostorije. Na sjeveroistočnome i sjeverozapadnome su uglu kule kružnoga tlocrta (19a i 10a).

Veža pravokutnoga oblika (14) nosačima je i svodnim poljima čeških kapa podijeljena na šest polja. Na južnome i sjevernome pročelju u središnjim su osima portali koji su danas zatvoreni. Iz veže vode hodnici u bočna krila (13 i 17) i dvokraka stubišta (12 i 18) prema katu. Ranije je postojalo i stubište prema hodniku (13). Razina poda hodnika (13) na tlocrtu je povišena, a danas je u razini poda ostalih prostorija.

U zapadnome je krilu izduljeni hodnik (1) svodjen bačvastim svodom s pet dubokih parova susvodnica [sl. 7]. Vodi u prostorije 6, 7, 8 i 13. Rastvoren je trima prozorima ucrtanima na tlocrtu, a ulaz je pomaknut u odnosu na tlocrt i sada je nasuprot prostorije 7. Hodnik se izvorno pružao punom dužinom krila, a danas je pregrađen i zaključen stubištem (2). Pregradni je zid ispod prve susvodnice i rastvoren je nišom.

Položaj susvodnica ne odgovara prozorskim osima i ulazima, osim sjeverne. Do pomaka je došlo zbog probijanja novoga ulaza.

Sve su prostorije pravokutnoga oblika i svođene su bačvastim ili križnim svodom. U prostoriji 2 prozor je na južnome zidu, do njega je probijen manji prozor, a onaj na istočnome zidu je zazidan. Promjene su nastale i u stubištu prema katu koje je ranije bilo jednokrako. Na mjestu stubišta danas je pregradni zid između prostorija 1 i 2 iz koje se pristupa zavijenome stubištu.

Nekad dvije prostorije 3 i 4 danas su spojene u jednu u koju se ulazi iz hodnika. Podjela na prostorije vidljiva je u svodu, na bačvasti svod s pojasnicom nastavlja se ravni nešto viši strop. Na južnome je zidu prozor koji je ucrtan na tlocrtu. Na sjevernome je zidu prolaz prema prostoriji 5, a prostorije 5, 6 i 7 povezane su prolazima smještenima u istoj osi. U prostoriji 5 probijen je i dodatni prolaz na istočnome zidu prema hodniku. Ta je prostorija svođena križnim svodovima sa susvodnicama nejednakih dimenzija, a zadnje svodno polje na istočnoj strani presijeca zid. Svodna polja odijeljena su pojasnicama. Na zapadnome je zidu prozor, a na sjevernome i istočnome dva otvora (prolaza) od kojih je onaj na južnome zidu naknadno probijen te je viši i uži od starijega. Prostorija 6 i 7 jednake su oblikom i svođenjem kao i oblikom otvora te imaju po jedan prolaz na sjevernome i istočnome zidu. Služile su kao kuhinja, što je vidljivo po ostacima instalacija. Ulaz u prostoriju 7 je proširen.

Prostorija 8 pravokutna je i svođena je bačvastim svodom s po dvije neparilne susvodnice na istočnoj i zapadnoj strani iznad otvora te s po dvije pojasnice uz južni i sjeverni zid [sl. 8]. Na zapadnome su zidu dva prozora, na istočnome je jedan otvor koji je danas proširen u dvokrilna vrata, na sjevernome su dva otvora različite širine probijena na mjestu jednoga otvora, a na južnome zidu naknadno je izvedena niša na čijem su mjesto možda izvorno postojala vrata.

Slika 8. Prizemlje dvorca, prostorija 8

Prostorija 9 svođena je križnim svodom podijeljenim pojasnicama. Na zapadnome su zidu dva prozora, a na sjevernome prolaz u prostoriju 10. Nepravilan završeni svod u jugozapadnome uglu ukazuje na položaj nekadašnjega kružnog stubišta prema katu koje je uklonjeno.

Sjeverozapadni je ugao prostorije 10 skošen, na njega se nastavlja kružna

ugaona kula (10a). Svođena je kao prostorija 9. Na zapadnome je zidu jedan prozor, na sjevernome su dva, a na istočnome je zidu otvor prema prostoriji 11. Kula je kružnoga oblika i svođena je češkom kapom sa četiri nejednake nepravilne susvodnice. Vanjsko pristupno stubište, vidljivo na tlocrtu, ne postoji, na mjestu nekadašnjih vrata danas je prozor i sačuvana su dva izvorna bočna prozora.

Prostorija 11 svođena je križnim svodom, dva su svodna polja odijeljena pojasnicom, s tim da je pojasnica nešto šira uza zapadni zid. Na zapadnome je zidu prolaz, na sjevernome su dva prozora, a na istočnome je zidu ventilacijski otvor.

Prostorija 13 nastavak je hodnika 1. Svođena je bačvastim svodom i češkom kapom koje razdvaja pojasnica. Otvori su na zapadnome, istočnome i južnome zidu, a niša na sjevernome. Pod prostorije bio je viši od podova okolnih prostorija, a stube vidljive na tlocrtu su uklonjene.

Iz središnjega prostora (14) u istočno krilo dvorca vodi hodnik (17). Prostorija je zaključena trima nepravilnim svodnim poljima, prema prostoriji 14 je češka kapa na koju se nastavlja skošeni svod te na kraju bačvasti. Prostorija ima tri otvora prema prostorijama 16, 20 i 24, na južnome je zidu prozor, a na sjevernome pravokutna niša. U hodniku 16 na zapadnome je zidu ulaz prema podrumu koji na tlocrtu nije ucrtan. Prostorija ima prolaze na sjevernome i južnome zidu. Nepravilan strop lagano se spušta. Na istočnome je zidu bila niša koja je danas zazidana, a s druge je strane zida u prostoriji 20 otvorena nova niša.

Prostorija 15 križno je svođena, a svodna su polja odijeljena pojasnicom. Na sjevernome su zidu dva prozora, a na istočnome i južnome po jedan otvor kao što je prikazano na tlocrtu. U jugozapadnome je kutu pravokutno izbočenje vertikale dimnjaka obloženo pločicama i vidljive su cijevi na koje se najvjerojatnije nastavljao slivnik. Zidovi su do polovice obloženi drvenim oplatom i ogledalima, a na zapadnome su i instalacije.

U prostoriji 19 je skošeni ugao na koji se nastavlja ugaona kula (19a). Svođena je dvama izduženim uskim križnim svodovima odijeljenima širom pojasnicom. Prostorija je rastvorena dvama prozorima na sjevernome zidu te prolazima na zapadnome i južnome zidu. Prolaz prema prostoriji 20 probijen je naknadno u osi s nasuprotnim prolazom i nešto je širi. Kula 19a kružnoga je oblika i svođena je češkom kapom s nepravilnim susvodnicama. Na mjestu nekadašnjih vrata vanjskoga pristupnog stubišta, vidljivoga na tlocrtu, danas se nalazi prozor, a preostala dva prozora odgovaraju ranijem stanju.

Prostorija 20 svođena je dvama uskim križnim svodnim poljima razdvojenima pojasnicom. Na istočnome su zidu bila dva prozora od kojih je južni proširen u

vrata. Na zapadnome su zidu vrata i niša koja je pretvorena u ugradbeni ormar. Prostorija je obojena u crno, sjeverni i južni zid obloženi su ogledalima, a na svodu su vidljive instalacije.

Prostorije označene na tlocrtu brojkama 21 i 22 danas su spojene u jednu prostoriju koja je svođena bačvastim svodom sa susvodnicama iznad otvora. Na zapadnome je zidu otvor, a na istočnome su dva prozora od kojih je sjeverni naknadno pretvoren u vrata. Prostorija je naknadno pregrađena tankim zidom.

Prostorija 23 pregrađena je i prenamijenjena je u sanitarni čvor. Izvorno je bila jedna prostorija svođena bačvastim svodom sa susvodnicama nad otvorima s prozorima na južnome i istočnome zidu te vratima na zapadnome. Na sjevernome je zidu izvedena niša, šira od one prikazane na tlocrtu. Južni kraj izduženoga hodnika (24) naknadno je pregrađen u manju kvadratnu prostoriju (24a). Prostorija je svođena križnim svodovima odvojenima pojasnicama, a južno polje presijeca pregradni zid. Dva su ulaza na istočnoj strani. Manja prostorija ima dva mala pravokutna prozora na južnome zidu. Zidovi su obloženi pločicama.

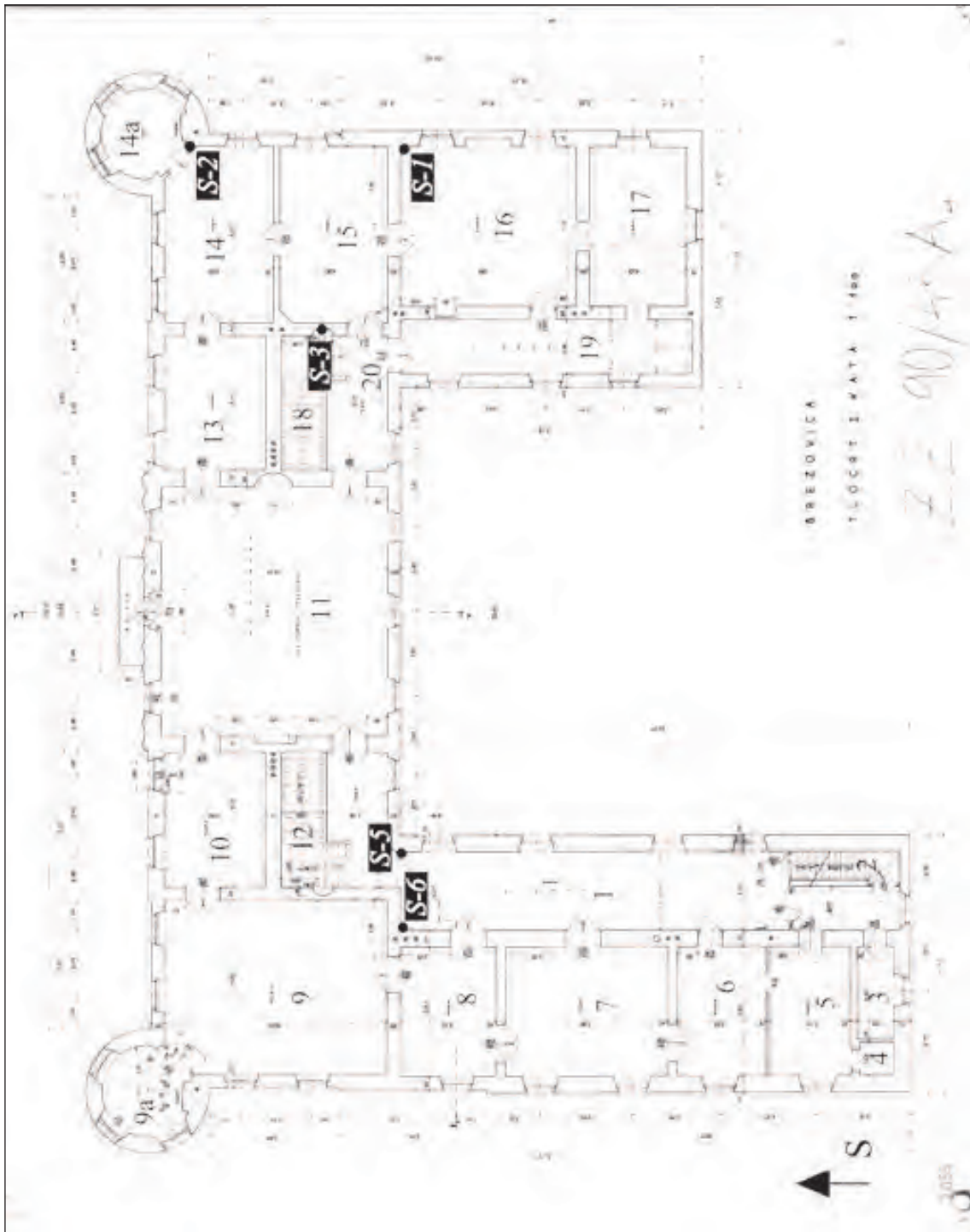
Kat

Iznad veže u prizemlju u središtu je krila glavna dvorana (11) iz koje prema ostalim prostorijama vode po dvojica dvokrilna vrata postavljena na istočnome i zapadnome zidu. Na dvoranu se uz dvorišno pročelje nastavljaju hodnici koji povezuju prostorije pravokutnoga tlocrta. U zapadnome krilu hodnik 1 povezuje prostorije 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 i 10, a u istočnome krilu hodnici 19 i 20 povezuju prostorije 13, 14, 15, 16 i 17. Brojkama 12 i 18 označeni su krakovi stubišta kao nastavak komunikacije s prizemljem.

Hodnik 1 nepravilnoga je L-tlocrta, kraći se dio pruža u smjeru istok-zapad, a duži u smjeru sjever-jug. U kraći se dio iz prizemlja pristupa zapadnim stubištem (12) koje vodi prema duljem dijelu hodnika i prostoriji 11. Na južnome je zidu prozor, a na zapadnome dvokrilna vrata prema središnjoj dvorani. Ugao hodnika vizualno je naznačen profilacijama na zidu. Dulji dio hodnika pregrađen je zidom na kojemu je ulaz u stubište (2) koje vodi na tavan. Pregradnja je prikazana na tlocrtu, ali današnje stanje pokazuje dodatne preinake.

Hodnik je križno svođen svodom s pet polja odijeljenih sa šest pojasnica. Broj prozora odgovara tlocrtu, ali došlo je do pomicanja prozorskih osi. Drugi je prozor pomaknut južno, a na njegovome izvornom mjestu otvorena je niša. U prostoriji 6 proširena su vrata.

U pregrađenome dijelu hodnika izmijenjen je ulaz, vidljivo je ojačanje zida

Slika 9. Tlocrt kata dvorca s označenim prostorijama i sondama

na istočnoj strani i pregradni zid između prostorija 3, 4 i 5. Pregradni se zid ne proteže punom visinom, a iznad je polukružno zaključen prozor koji dopire do svoda.

U drugome je dijelu prozor na južnome zidu, na istočnome su zidu vrata i stubište prema prizemlju. U prostoriji 2 stubište je koje vodi prema tavanu kao što je na tlocrtu. Prostorije 3, 4, 5 i 6 pregrađene su, pregradnje nisu ucrtane na skici. Prostorije 3 i 4 spojene su u jednu izduženu pravokutnu prostoriju pregrađenu za funkciju sanitarnoga čvora. Na južnome zidu je prozor, a zazidan je negdašnji prolaz iz prostorije 4 u prostoriju 5. Vrata iz pregrađenoga dijela hodnika izmijenjena su, a dovratnici su podebljani (nije naznačeno u novome tlocrtu).

Izvorno pravokutne prostorije 5 i 6, na tlocrtu odijeljene tanjim zidom, pregrađene su u više manjih prostorija. Nekadašnji ulaz iz hodnika 1 u prostoriju 5 danas vodi u manji pravokutni prostor (nije naznačeno u tlocrtu).

Prijašnji ulaz iz istoga hodnika u prostoriju pod brojem 6 danas vodi u veći broj prostorija manjih dimenzija. Prva je rastvorena trima vratima od kojih istočna vode u hodnik, a zapadna i južna prema manjim prostorijama pregrađenima na zapadnome dijelu prostorija 5 i 6. Svaka je prostorija rastvorena prozorom, a ona u južnome dijelu (izvorno prostorija 5) sadrži tri WC kabine.

Prostorija 7 nadstvođena je zrcalnim svodom na kojemu su izvedene profila-cije. Na zapadnome su zidu dva prozora, a na istočnome dvokrilna vrata. U odnosu na tlocrt zazidana su vrata na južnome i sjevernome zidu.

Prostorija 8 zaključena je stropom, prijelaz zida u strop je blago zaobljen, a takav se strop ponavlja u pojedinim prostorijama na katu (9, 10, 15, 16.). Na zapadnome zidu nalazi se prozor, a na istočnome dvokrilna vrata, kao što je na tlocrtu. Dvokrilna vrata na sjevernome zidu pomaknuta su prema zapadu. Vrata na južnome zidu danas su zazidana, no vidljivi su obrisi izvornoga otvora.

U prostoriji 9 skošen je sjeverozapadni ugao na koji se nadovezuje ugaona kula [sl. 10]. Na zapadnome i sjevernome zidu nalaze se po dva prozora, a na istočnome su zidu dvokrilna vrata prema prostoriji 10 kao i na tlocrtu. Na južnome zidu vrata su pomaknuta prema zapadu, a na istočnome zidu probijena su još jedna vrata koja vode iz prostorije u hodnik 1.

Kula 9a rastvorena je trima prozorima čiji je raspored naznačen u tlocrtu. Neposredno je uz ulaz kamin. U zaobljenom svodu usječene su četiri susvodnice, a na poljima između postavljena su dekorativna rebra. Tjeme u kojemu se križaju rebra dekorirano je četirima lisnatim ukrasima.

Prostorija 10 ima dva prozora na sjevernome zidu te dvokrilna vrata na zapa-

dnome i istočnome zidu, kao što je na tlocrtu.

Središnja dvorana (11) pravokutnoga je tlocrta i zauzima širinu čitavoga krila. Na sjevernome i južnome zidu su po tri prozora u dva niza, a na zapadnome i istočnome zidu dvokrilna vrata između kojih su niše – na zapadnome pravokutna, a na istočnome polukružna, kao što je na tlocrtu. Dvorana je natkrivena stropom s profilacijom.

Prostorija 12 odgovara prostoriji 18, nastavak stubišta iz prizemlja. Na istočnome zidu nalazi se polukružna niša većih dimenzija.

Prostorije 13 i 14 danas su jedinstvena izdužena pravokutna prostorija, premda su na tlocrtu ucrtane dvije, a tragovi pregradnoga zida vidljivi su na južnome zidu današnje prostorije. Četiri prozorska otvora na sjevernome i jedan na istočnome zidu te dvokrilna vrata na južnome zidu koja vode u prostoriju 15 odgovaraju stanju na tlocrtu.

Kula 14a rastvorena je trima prozorskim otvorima dokumentiranima na tlocrtu. Zazidan je kamin koji se nalazio južno od ulaza. Nepravilnosti se javljaju pri ulazu u kulu iz prostorije 13/14. Na špaletama polukružno zaključenoga otvora uočljive su nejednakosti u položaju i debljini zida. Svod ponavlja način svodenja ostalih prostorija u kulama, ali je pojasnica nad kaminom kraća.

Prostorija 15 ima jedan prozor, kao na tlocrtu. Prozorska je niša skošena.

Prostorija 16 gotovo je kvadratnoga oblika, na istočnome su zidu dva prozora i pravokutna niša, a na zapadnome vrata kao i na tlocrtu. Pravokutna je

niša na zapadnome zidu zazidana. Danas su na južnome zidu dvokrilna vrata, a na tlocrtu je ucrtan samo prolaz.

Prostorija 17 ima prozore na istočnome i južnome zidu, kao što je na tlocrtu. Vrata na zapadnome zidu više ne postoje, nekoć su bila u istoj liniji s istočnim prozorom, a danas je na njihovome mjestu freska. Prostor je svoden bačvastim svodom s dvjema susvodnicama koje prate središnju liniju prozora na istočnome zidu te dvije pojasnice, šira se nalazi uz južni, a uža uz sjeverni zid.

Slika 10. Kat dvorca, prostorija 9 i pogled prema ugaonoj kuli (P9a)

Izduženome pravokutnom hodniku 19 [sl. 11] pristupa se iz hodnika 20 koji vodi u prostorije 16 i 17. Južni je kraj hodnika pregrađen u sanitarni čvor pravokutnoga tlocrta koji je dodatno podijeljen u dva uža pravokutna odjeljka. Prostor zahvaća posljednji prozor hodnika na zapadnome zidu uz naknadno dodana dva manja prozora na južnome zidu. Ostatak je hodnika kao i na tlocrtu s preostala dva prozora na zapadnome zidu i dvokrilnim vratima kojima se pristupa u prostoriju 20. Prostor je zaključen ravnim stropom.

Slika 11. Kat dvorca, hodnik 19

Tavan

Tavanskom prostoru pristupa se jednokrakim drvenim stubištem na kraju zapadnoga krila prvoga kata. Nad zapadnim krilom tavanski je prostor jedinstven, bez pregradnih zidova. Pod tavana prekriven je tavelama od opeke i odražava svodove, odnosno stropove prostorija prvoga kata. Prostor tavana ispresijecan je vertikalnim i poprečnim masivnim drvenim gredama koje nose krovšte. Drvena krovna konstrukcija nije konstruktivno vezana sa zidovima, već se o njih samo oslanja. Tavanski je prostor pregrađen na mjestu gdje se nalazi reprezentativna prostorija u središnjemu krilu prvoga kata te se u pregradnome zidu nalazi zazidan

otvor. U dovratniku vrata pregradnoga zida izmjerene su dimenzije opeke koje iznose 31 centimetar dužine, 16 centimetara širine i 7,5 centimetara visine te opeke od 30 centimetara dužine, 15 centimetara širine i 6,5 centimetara visine.

Pročelja

Glavno pročelje trokrilnoga dvorca okrenuto je prema sjeveru [sl. 5]. Uslijed promjene pristupa dvorcu danas mu se pristupa s dvorišne strane. Sjeverno je pročelje vertikalno podijeljeno na tri dijela od kojih je središnji dio najviši i blago rizalitetno istaknut, a na uglovima su pročelja cilindrične kule. Središnji se dio ističe

Slika 12. Vanjski pogled na istočnu kulu

visinom u odnosu na krila, zaključen je vijencem i četverostrešnim krovom koji se izdvaja od ostalih dijelova krovništva. Prizemlje središnjega dijela glavnoga pročelja izvedeno je rustikalno, a u središtu je segmentno zaključen portal uokviren pilastrima i ukrašen florealnom i vegetabilnom dekoracijom. Na katu su dva niza s po tri prozora koja sugeriraju dvije etaže, no radi se o središnjoj dvorani koja se proteže visinom dvije etaže. Prozorske su osi odijeljene velikim redom pilastara. Okviri prozora pravokutnoga oblika zaključeni su segmentnim ili trokutnim nadstrešnicama.

Slično su raščlanjeni i bočni dijelovi glavnoga pročelja. Prizemlje je oblikovano horizontalnim trakama rustike i rastvoreno je četirima prozorskim otvorima jednostavne profilacije. Pročelje je kata glatko s istaknutim profilacijama natprozornih vijenaca i parapetnih polja koja su ukrašena motivom križa.

Kule imaju jednaku obradu pročelja kao i središnji dio [sl. 12]. Prizemna je etaža rustika, a dvije su glatke zidne površine razdijeljene velikim redom lezenu između kojih su u dva niza smješteni prozori.

Prozori u donjem nizu zaključeni su trokutnim nadstrešnicama, a vitičasto oblikovan okvir parapeta ulazi u parapetno polje.

Na južnome pročelju središnjega krila visinom se ističe središnji dio [sl. 13]. U prizemlju je segmentno zaključen portal, a bočno su prozori između kojih su lezene. Na katu su po tri prozora u dva niza, a između njih su pilastri velikoga

reda zaključeni reduciranim kapitelima. Iznad prozora istaknute su ravne nadstrešnice, a ispod parapetna zona. U bočnim dijelovima pročelja glavnoga krila po jedan je prozorski otvor.

Pročelje istočnoga krila okrenuto prema perivoju u prizemlju ima dva ulaza i četiri prozora s jednostavnim profilacijama okvira. Profilacije gornjih dijelova prozora na katu izvedeni su „na uške“, a ispod je oblikovana parapetna zona. Južni zid krila ima dva prozora i ulaz u prizemlju, tri prozora na katu, a ima oblikovanu i zonu tavana s nepravilno raspoređenim otvorima. Zapadno pročelje istočnoga bočnog krila ima dva prozora i vrata u sredini. Prozorska je profilacija jednostavna, ovog puta s potprozornikom. Na prvome se katu na tri prozora ponavlja oblik s profilom s uškama i parapetnom zonom.

Prizemlje istočnoga zida zapadnoga bočnog krila raščlanjeno je nizom prozora jednostavne profilacije i jednim ulazom. Prozori na katu jednaki su onima na istočnome kraku (parapet, profilacija s uškama, natprozorna greda). Na južnome su zidu vrata i prozor, dva su prozora na katu i dva su na zabatnome polju tavana zone. Nepravilan raspored ukazuje da su probijeni u naknadnim intervencijama na dvorcu. Zapadno pročelje ima osam jednostavno profiliranih prozora u prizemlju, a na prvome je katu sedam prozorskih otvora, jednako kao i na nasuprotnome krilu, u gornjemu dijelu s istaknutim „uškama“, a ispod oblikovanom parapetnom zonom.

Slika 13. Pogled na južno pročelje dvorca

Sonde

S-1 P16 KAT

Nalazi se u sjeveroistočnome kutu prostorije 16 na prvome katu dvorca [sl. 14]. Žbuka na sjevernome zidu kontinuirira ispod istočnoga pročelnog zida, što dokazuje da je istočni zid prostorije naknadno dograđen na stariju strukturu.

Na ovome mjestu sonda je otvorena da bi se provjerila točnost prikaza dvorca na Jozefinskoj karti gdje je dvorac prikazan kao dvokrilna gradnja.

S-2 P14/14a KAT

Nalazi se na spoju prostorije 14 i sjeveroistočne ugaone kule (14a) na prvome katu dvorca [sl. 15]. Opeke istočnoga zida prostorije 14 otesane su na spoju sa zidom kule te se njihovi redovi ne podudaraju s redovima opeka zida kule, što ukazuje na različita razdoblja gradnje.

Slika 14. Sonda na spoju glavnoga i istočnoga krila (S-1 P16 KAT)

Slika 15. Sonda na spoju glavnoga krila i istočne ugaone kule (S-2 P14/14a KAT)

Slika 16. Otvaranje sonde u niši na istočnome stubištu (S-3 P18 KAT)

S-3 P18 KAT

Nalazi se u niši na istočnome zidu stubišta [sl. 16]. Skidanje žbuke ne pokazuje različite faze gradnje. Sonda je otvorena na temelju tlocrta dvorca objavljenoga u reviji *Svijet* koji ne pokazuje postojanje niše na tome mjestu.

S-4 P8 PRIZEMLJE

Nalazi se u sjeverozapadnome kutu prostorije 8 u prizemlju dvorca. Sonda otkriva nekoliko slojeva žbuke i sloj katrana. Na temelju ove sonde uočene su razlike u zidovima prizemlja i prvoga kata. Prisutnost katrana i debljih slojeva žbuke (cementna žbuka) ukazuje na veće intervencije u prizemlju te prisutnost kapilarne vlage zbog koje je zid tijekom jedne od intervencija na zgradi premazan katranom.

S-5 P1 KAT

Nalazi se na spoju sjevernoga i zapadnoga krila na istočnome zidu prostorije 1 na katu. Sonda je otvorena na mjestu vidljive vertikalne pukotine da bi se utvrdila eventualna naknadna dogradnja zapadnoga krila. Sonda je pokazala više slojeva žbuke i naliča te razlomljenu strukturu opeka. Za određene zaključke potrebna su daljnja istraživanja.

S-6 P1 KAT

Nalazi se na spoju sjevernoga i zapadnoga krila na zapadnome zidu prostorije I na katu. Sonda je otvorena na mjestu vidljive vertikalne pukotine da bi se utvrdila eventualna naknadna dogradnja zapadnoga krila. Otkriveno je nekoliko slojeva žbuke i izvorni zid (desni rez). Sloj žbuke bojom i teksturom sličan je sloju na S-1, no za određene zaključke potrebna su daljnja istraživanja.

Kapela Presvetoga Srca Isusova

Kapela dvorca smještena je u perivoju, jugoistočno od dvorca, a danas je zapuštena i nije u funkciji. Pravokutni brod zaključen je nešto užim polukružnim svetištem koje je rastvoreno središnje postavljenim kružnim otvorom i nadsvođeno kalotom. Brod je svođen bačvastim svodom s usječenim susvodnicama oslonjenima na pilastre čime je prostor broda podijeljen u tri traveja. Zidovi prvoga i trećega traveja rastvoreni su s po jednim segmentno zaključenim pravokutnim prozorom. Jednostavno je pročelje trokutasto zaključeno i prati liniju krova. Iznad dvokrilnih vrata polukružno je polje lunete u kojemu je reljef Janjeta okruženoga anđelima, a na vijencu je grb nadbiskupa Antuna Bauera s natpisom „FIDES VINCIT“. Pri vrhu trokutastoga polja četverolisni je otvor. Iznad pročelja uzdiže se mali drveni zvonik, a krov je pokriven crijepom.

Unutrašnjost kapele opustošena je mnogobrojnim devastacijama. Od crkvenoga je namještaja očuvana samo kamena menza oltara novijega nastanka, a zidni je oslik kapele prekriven slojem soli i neočišćen.

Zidni oslik kapele dvorca

Maja Žvorc

mentorica: Jasmina Nestić, asistent

Zidovi krajnjih traveja kapele oslikani su stiliziranim motivom opeke žute i narančaste boje. Istim bojama oslikana je dekorativna geometrijska mreža isprepletenih kružnih oblika na zidu svetišta (unutar kojih se prepoznaju simbol križa i IHS) koju obrubljuje narančasta traka s cvjetnim motivima. Prijelaz prema svodu apside oličene plavom bojom naglašen je plavim vijencem ukrašenim cvjetnim motivima. Vijenac kontinuirano duž cijele kapele, izuzev zidova središnjega traveja. Ovaj je dekorativni oslik najvjerojatnije nastao tijekom razdoblja kada je Brezovica bila u posjedu Zagrebačke nadbiskupije, u vrijeme nadbiskupa Antuna Bauera (Breznica, 1856. – Zagreb, 1937.) čiji se grb nalazi na dva mjesta u kapeli – na svodnome polju uz svetište i na pročelju. Svodna polja i susvodnice kapele oslikani su bogatim biljnim i cvjetnim ornamentom koji bi također mogao potjecati iz istoga razdoblja. Osim nadbiskupa Bauera, u kapeli je svoj biljeg ostavio nekadašnji vlasnik Brezovice grof i ban Ignjat Gyulaj (Sibiu, 1763. – Beč, 1831.) koji je na unutrašnjem pročelju s lijeve i desne strane ulaza postavio dvije kamene ploče u spomen na svoju ženu i sina.¹

Zidovi središnjega traveja kapele oslikani su iluzioniranim retablima koji, iako u slikanome mediju, pripadaju tipu izvedenoga oltara karakterističnoga za umjetnost kontinentalne Hrvatske druge polovice XVIII. stoljeća. Na zapadnome zidu naslikan je oltar posvećen svetoj Notburgi, a na istočnome oltar Poklonstva svetih triju kraljeva. Oba su retabla kompozicijski riješena na isti način. Iznad niske predele naslikan je središnji dio retabla s palom formata uspravno postavljenoga pravokutnika nešto užega polukružnog zaključka. Sa svake su strane pilastri, par stupova i kip ispred vanjskoga stupa. Pilastri i stupovi nose grede u obratu iznad kojega se nalazi atika zaključena segmentnim zabatom. Naatici se nalazi još jedna slika i dva iluzionirana kipa *putta* koji sjede na ugaonim volutama. Između pale i atike u središnjoj osi obaju retabala naslikana je kartuša s krunom i grbom obitelji Drašković. Štit na grbu podijeljen je na četiri polja na

¹ Ploča s lijeve strane unutrašnjega pročelja, dimenzije 95 x 124 x 7 cm, natpis: UXORI OPTIMÆ / JULIANÆ e.L.B.AB EDELSHEIM / 17^a FEBRU: ANNO 1788, NATÆ / VIENNÆQUE 26^a FEBRU: 1830 MORTUÆ / PENES FILIUM CHARISSIMUM / HOC IN TEMPLO SEPULTÆ / AMORIS MARITALIS / MONUMENTUM SEMPITERNUM / POSUIT. / COMES IGNATIUS GYULAI / BANUS CROATIAE / 1830. Ploča s desne strane unutrašnjega pročelja, dimenzije 95 x 113.5 x 5 cm, natpis: COMES IGNATIUS GYULAI / 25= IULII 1807 NATUS / PARENTEM DELICIAE / PRÆCOCI FATO 23 IANU 1818 EREPTUS / QUOD MIHI A TE FIERI / INIQUA FORTUNA NEGABAT / HOC TIBI FILI MI / LUCENS PATER EXEGLI.

kojima se dijagonalno nalaze dva okrunjena grifona sa zlatnom kuglom i dva okrunjena orla.² Iluzionirani arhitektonski dijelovi obaju retabala (predela, nosači, grede i atika) oponašaju tamnocrveni, tamnozeleni i žutosmeđi mramor, a kipovi svetaca i *putta* monokromno su riješeni u kombinacijama tonova sive i smeđe boje (*grisaille*).

² Usp. Brajković (1995), 70-1.

³ Usp. Badurina (1990), 430-1.

Slika 17. Oltar svete Notburge u kapeli dvorca

Retabl svete Notburge

Na zapadnome zidu naslikan je retabl oltara svete Notburge [sl. 17]. U središtu je iluzionirana oltarna pala ispod koje se nalazi natpis „S. NODBURGA“. Imenovana svetica naslikana je u središnjoj osi pale, tijela prikazana u desnome, a glave u lijevome poluprofilu. Odjevena je u radnu seljačku haljinu s bijelom pregačom i svežnjem ključeva zavezanim oko struka. U lijevoj ruci drži kruh koji daruje siromahu odjevenome u dronjke prikazanome na desnoj strani pale. Lijevo do svetičinih nogu naslikane su posuda i košara s jelom te krava i bik. Iznad Notburgine glave naslikan je njezin glavni atribut, srp drškom usmjeren prema dolje.³

S lijeve strane oltarne pale naslikan je kip svete Barbare. Svetica je prikazana u lijevome poluprofilu blago nagnute glave s krunom. Odjevena je u dugu haljinu s velom obmotanim oko desne ruke i bokova. Desnu ruku prinijela je grudima, a lijevu – u kojoj drži kalež i hostiju – podigla je prema svetoj Notburgi. S desne strane pale kip je svete Katarine, tijela prikazana u desnome, a glave u lijevome poluprofilu. Odjevena je u dugu haljinu i veo obmotan oko leđa i ruku, a na glavi nosi krunu. U lijevoj ruci nosi mač

oštricom okrenut prema dolje, a desnu je podigla prema svetoj Notburgi. Desno do njezinih nogu nalazi se kotač s oštricama, atribut svetičinoga mučeništva.

Na atici retabla iluzionirana je slika svete Suzane identificirane natpisom ispod slike („S. SUSAN NA“). Svetica je prikazana do pojasa u desnome polup-

rofilu. Odjevena je u haljinu crvene, bijele i ružičaste boje. Kosa joj je ukrašena biserima, a na glavi nosi krunu. Lijevu ruku prinijela je grudima, a u desnoj drži mač kojemu se vidi samo dio balčaka. S lijeve i desne strane slike naslikani su *putti* djelomično zaogrnuti draperijom koji u desnim rukama drže mučeničke atribute – *putto* s lijeve strane slike drži palminu granu, a s desne strane vijenac. *Putti* nalikuju onima iz središnje dvorane dvorca.

Retabl Poklonstva svetih triju kraljeva

Na istočnome zidu naslikan je iluzionirani oltar posvećen Poklonstvu svetih triju kraljeva. Na predeli oltara zapisana je godina izvedbe fresaka („A^o 1776“). U središtu retabla iluzionirana je oltarna pala s natpisom ispod slike „S. TRES REGES“. Na lijevoj strani pale prikazana je Bogorodica, odjevena u crvenu haljinu i modri plašt, koja sjedi i u naručju drži Dijete ogrnuto bijelom tkaninom. Iza njih naslikan je sveti Josip prepoznatljiv po sijedoj kosi i bradi. Na desnoj strani slike prikazana su sveta Tri kralja koja su se došla pokloniti Djetetu, svaki donoseći dar. Kralj ogrnut u plašt žute boje kleči pred Bogorodicom i Djetetom, a preostala dvojica, ogrnuta plaštevima zelene i crvene boje, stoje iza njega. U pozadini se nazire lik pastira koji svjedoči ovome događaju, držeći za uzde devu.

S lijeve strane oltarne pale naslikan je kip svetoga Petra, tijela prikazana *en face*, a glave u lijevome poluprofilu. Odjeven je u dugu haljinu koja je u struku podvezana pojasom. U desnoj ruci drži otvorenu knjigu, a u lijevoj svežanj s dvama ključevima. Desno od pale naslikan je kip svetoga Pavla prikazan u desnome poluprofilu. Poput svetoga Petra odjeven je u dugu haljinu koja je u struku podvezana pojasom. U desnoj ruci drži mač oštricom položen prema dolje, a u lijevoj ruci zatvorenu knjigu prislonjenu o bok.

Slika naatici oltara prikazuje sv. Ivana Nepomuka, o čemu svjedoči i natpis ispod nje („S. IOHAN NES“). Svetac je naslikan do pojasa u desnome poluprofilu blago pognute glave oko koje svijetli aureola s pet zvijezda, pogled mu je usmjeren prema raspelu koje drži u desnoj ruci. Odjeven je u bijelu halju, ogrnut mocetom, a na glavi nosi biretu. Lijevo od slike naslikan je kip *putta* koji u podignutoj lijevoj ruci drži prepoznatljiv Ivanov atribut, iščupani jezik. *Putto* s druge strane slike u desnoj ruci drži palminu granu, atribut mučeništva.

Prema godini zapisanoj na predeli oltara Poklonstva kraljeva (1776.) i grbu obitelji Drašković možemo pretpostaviti da je ovaj dio oslika kapele naručio Ivan VIII. Drašković koji je u to vrijeme bio u posjedu Brezovice. U prilog ovog

tezi ide činjenica da je na atici retable Poklonstva kraljeva prikazan sveti Ivan Nepomuk, imenjaka-zaštitnik Ivana VIII. Sukladno tome, svetu Suzanu koja je prikazana na atici retable svete Notburge možemo razmatrati kao imenjakinju-zaštitnicu Suzane Drašković rođene Malatinszky (1717. – 1786.), žene Josipa Kazimira i majke Ivana VIII. Draškovića, koja je također mogla sudjelovati u narudžbi djela.

Zidni oslik dvorca Brezovice

Maja Žvorc

mentorica: Jasmina Nestić, asistent

Reprezentativna središnja dvorana dvorca Brezovice najprostranija je i najraskošnija prostorija u cijelome kompleksu. Njezini zidovi oslikani su prizorima iz Sedmogodišnjega rata (1756.-1763.) u kojemu su sudjelovali nekadašnji vlasnici dvorca grof Josip Kazimir Drašković (Trakošćan, 1714. – Klekovnik kraj Ivanca, 1765.) i njegov sin Ivan VIII. Drašković (? , 1740. – Varaždin, 1788.). Brezovički zidni oslik predstavlja rijedak primjer očuvanoga zidnog slikarstva svjetovne tematike iz razdoblja XVIII. stoljeća u hrvatskoj povijesti umjetnosti.¹

Oslik je povijesnoumjetnički slabo istražen i uz njega je vezan cijeli niz nepoznanica. Jedna od njih jest točno vrijeme njegova nastanka. Emilij Laszowski (1902.) prvi je datirao freske u 1776. godinu i njegov je prijedlog datacije kasnije široko prihvaćen.² Budući da E. Laszowski ne navodi točan arhivski ili povijesni izvor na temelju kojega je izveo prijedlog datacije, moguće je da je oslik središnje dvorane datirao na temelju usporedbe sa slikanim retablama iz kapele u perivoju koji su, prema natpisu na jednome od retabla, nastali 1776. godine. U starijoj se literaturi često navodi da je zidni oslik naručio grof Josip Kazimir Drašković,³ no ako su freske nastale 1776. godine – što je jedanaest godina nakon Josipove smrti – vjerojatnije ih je naručio njegov najstariji sin Ivan VIII. koji je nakon očeve smrti naslijedio Brezovicu.⁴ Mirjana Repanić-Braun (2011.) nedavno je predložila pomicanje datacije na 1775. godinu, povezujući nastanak zidnoga oslika s osnivanjem Velike hrvatske masonske lože na generalnoj skupštini hrvatskih loža održanoj u Brezovici iste godine na kojoj je Ivan VIII. Drašković ujedno izabran za velikoga majstora.⁵

Opis fresaka središnje dvorane

Središnja dvorana pravokutnoga tlocrta smještena je u rizalito istaknutome dijelu središnjega krila i viša je od ostalih prostorija dvorca. Freskama su oslikani svi zidovi dvorane. Kompozicija oslika uvjetovana je rasporedom otvora – na zapadnome su i istočnome zidu po dvojica dvokrilna vrata i niše (na zapadnome pravokut-

¹ Usp. Horvat (1982), 181.

² Usp. Laszowski (1902), 25, 30; Horvat (1908), 204; Schneider (1939), 171; Horvat (1982), 97, 187; Marković (1987), 147.

³ Usp. Laszowski (1902), 25; Horvat (1908), 204; Schneider (1939), 171.

⁴ Usp. Marković (1987), 147.

⁵ Usp. Repanić-Braun (2011), 164-5.

na, na istočnome polukružno zaključena), a na južnome i sjevernome zidu po tri prozora u dva niza.

Na zapadnome i istočnome zidu [sl. 18] u gornjoj su zoni naslikana po dva prikaza bitaka smještena unutar iluzioniranoga arhitektonskog okvira koji tvore tri stupca dorskoga reda povezana lukovima ukrašenima volutama i rokajem u tjemenu. Krajnja dva stupca protežu se duž ruba zidova od zone parapeta naviše. Središnji stupac stoji na postamentu naslikanome povrh tjemena niše, ukrašenome maskeronom i listovima akanta. Na oba su zida između niše i otvora vrata naslikane po dvije kartuše s po dva *putta* na kojima su ispisane legende bitki. Na zapadnome zidu prikazana je bitka kod Leuthena i ispad kod Schweidnitza, a na istočnome bitka kod Liegnitza i blokada Praga. Otvori vrata uokvireni su iluzioniranim nadvratnicima ukrašenim kartušama, viticama i biljnim ornamentom te dovratnicima izvedenim u obliku ugaonih voluta. Arhitektonski elementi (stupci, lukovi, postamenti, dovratni-

ci i nadvratnici), kartuše i *putti* izvedeni su u tehnici *grisaillea*, a ukrasi (rokaji, biljni ornament, vitice, listovi akanta i atributi *putta*) istaknuti su žuto-zlatnom bojom.

Sjeverni i južni zid [sl. 19] dvorane rastvoreni su s po šest pravokutnih prozora u dva reda. Prozorske osi naglašene su iluzioniranim istacima koji se protežu duž visine zida i završavaju volutama. Središnji je istak u gornjemu dijelu povezan sa susjednima stiješnjem lukom ukrašenim rokajem, a u donjem dijelu kartušom smještenom između ugaonih voluta te tako tvori iluzionirani arhitektonski okvir unutar kojega su smješteni prikazi bitaka. Na svakome zidu prikazane su po dvije bitke identificirane natpisima na kratušama uz koje je, za razliku od zapadnoga i istočnoga zida, naslikan po jedan *putto*. Na sjevernome zidu nalaze se prikazi opsade Glatza i Olmütza, a na južnome napad kod Görlitza i bitka kod Lobositz. Površina zidova između gornjih i donjih prozora oslikana je vitičastim okvirom unutar kojega se nalazi košara ispunjena raznovrsnim voćem. Prozorske niše također su

Slika 19. Pogled na južni zid središnje dvorane

⁶ Izvještaj Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu, 09.07.1990. Republički zavod za zaštitu spomenika kulture Zagreb, 612-08/90-01/101.

⁷ Isto.

⁸ Usp. Katalog radova Restauratorskog zavoda Hrvatske od 1966. do 1986. godine, 10-11.

oslikane. Gornja strana niša oslikana je motivom Gorgonine glave, a bočne motivima viteških kaciga, štitova, mačeva, lukova sa strelicama, kopalja, barjaka i glazbenih instrumenata poput truba i činela. Otvaranjem sondi (izveli studenti Odsjeka za restauriranje-konzerviranje umjetnina Akademije likovnih umjetnosti) utvrđeno je da je dio oslika u prozorskim nišama nastao naknadno.

Svih osam prikaza bitaka likovno je riješeno na isti način. Bitke su prikazane u udaljenome kadru s povišenoga očišta što omogućuje promatraču da pogledom obuhvati cijelo bojno polje i okolni krajolik. Prikazi su organizirani u tri osnovna prostorna pojasa. U prednjem pojasu prikazani su vojnici u različitim aktivnostima, u srednjem je prikazana sama bitka, a u posljednjem udaljeni brdovit krajolik i nebo koje zauzima gotovo polovicu visine prikaza. Budući da su zbog otvora prozora prikazi bitaka na sjevernome i južnome zidu smješteni na užoj površini od onih na susjednim zidovima, prostorno poniranje izvedeno je nešto nezgrapnije zbog čega ono ponegdje daje dojam vertikalne perspektive. Prikazi bitaka riješeni su u blagim zemljanim bojama, pretežito zelenim, žutim i smeđim tonovima uz dodatak plave boje za udaljeni krajolik.

Uvid u današnje stanje zidnoga oslika jasno pokazuje da su freske na pojedinim mjestima naknadno preslikane, poput zone parapeta koja je oličena svijetlosivim uljanim naličjem. Prema dokumentima Restauratorskoga zavoda Hrvatske taj je nalič nanesen prije 1990. godine, odnosno prije uvida stručne službe Regionalnoga zavoda za zaštitu spomenika kulture u čijem je izvješću navedeno da je „[c]ijela prostorija do visine parapeta (vjerojatno zbog lakšeg održavanja) oličena uljanim naličjem“.⁶ U izvješću je zabilježeno i da se freske nalaze u jako lošem stanju. Osim što su izložene agresivnoj atmosferi – dimu cigareta – pojedini dijelovi fresaka oštećeni su zabijanjem čavala u zid ili su pak vidljive rupe zakrpane gipsom.⁷ Na temelju rada studenata Odsjeka za restauriranje-konzerviranje umjetnina Akademije likovnih umjetnosti (2010.-2011.) utvrđeno je da je izvorni sloj parapeta prekriven cementnom žbukom i četirima naličima boje na temelju čega se može pretpostaviti da je cijela zona parapeta izvorno bila marmorizirana.

Površine sjevernoga i južnoga zida iznad parapeta također su djelomično preslikane svijetlosivom bojom. Na sjevernome zidu preslikan je gornji dio zida u razini prozora naviše, a na južnome dio fresaka uz desni rub zida. Dio istoga preslika prethodno je uklonjen tijekom radova Restauratorskoga zavoda Hrvatske izvedenih u dva navrata (1966.-1970., 1980.).⁸ Zbog neadekvatne zaštite dvorca, nepoznati su počinitelji 2009. godine provalili u dvorac i devastirali freske grafitnim natpisima u donjoj zoni svih četiriju zidova.

Program fresaka središnje dvorane ističe i veliča zasluge pojedinih članova obitelji Drašković u Sedmogodišnjemu ratu, posebice Josipa Kazimira Draškovića koji je za svoje uspjehe bio promaknut u viši generalski čin (njem. *Feldzeugmeister*) i odlikovan Redom velikoga križa carice Marije Terezije.⁹ Oslik je posebno vrijedan jer predstavlja vizualnu podlogu stvarnim povijesnim događajima.

Bitka kod Leuthena (5. prosinca 1757.)

Prva bitka koja je prikazana na zapadnome zidu jest bitka kod Leuthena. Legenda bitke („BATAILLE / doné a Leuthen le / 5 December 1757.“) ispisana je na kartuši s dvama *puttima* od kojih jedan drži posudu s tinjajućom vatrom koja simbolizira zimski mjesec prosinac tijekom kojega su se pruske i habsburške snage sukobile kod šleskoga grada Leuthena (polj. Lutynia). Iako brojčano nadmoćnija, habsburška vojska pretrpjela je veliki poraz od Prusa kojima je zapovijedao kralj Friedrich II. Veliki (Berlin, 1712. – Potsdam, 1786.).¹⁰

Na prikazu bitke na desnoj strani prednjega prostornog pojasa prikazan je dio vojnoga kampa habsburških postrojbi. Skupine pješaka i konjanika okupljene su u razgovoru oko bijeloga podignutog šatora iza kojega prolazi dvostruka konjska zaprega. Na lijevoj strani nekoliko konjanika galopirajući na bijelim i smeđim konjima približava se kampu. U srednjem prostornom pojasu prikazan je gradić Leuthen, naznačen s nekoliko manjih kuća, crkvom i parom vjetrenjača. Habsburška i pruska vojska, postrojene u dvoredne formacije konjaništva i pješadije, približavaju se gradu sa suprotnih strana. Otvorile su puščanu i topovsku paljbu koja je dočarana oblacima dima i putanjama topovskih projektila. Na krajnjemu desnome boku habsburške vojske naslikane su raštrkane jedinice graničarskih postrojbi koje su odbijale lažni napad pruske konjice, među kojima su se nalazili i hrvatski graničari pod zapovjedništvom Josipa Kazimira Draškovića.¹¹ U pozadini ratišta otvara se pogled na brdoviti krajolik i svijetlo nebo iznad grada.

Ispad kod Schweidnitza (1. listopada 1761.)

Druga bitka na zapadnome zidu jest ispad kod Schweidnitza [sl. 20]. Povrh kartuše s legendom („ESCALADE / de Sueidnitz arivé le / 1^{mier} d' october 1761.“) naslikani su *putti* od kojih jedan u rukama drži košaru s voćem, a drugi grožđe i jabuku, jesenske plodove koji simboliziraju vrijeme kada se odigrala bitka. Šleska utvrda Schweidnitz (polj. Świdnica, češ. Svidnice) predstavljala je važnu stratešku točku koju su habsburška i ruska vojska okupirale zajedničkim snagama u listopadu 1761. godine.¹² Budući da je utvrdu branilo samo pet pruskih bojni, obrana grada

⁹ Usp. Švab (1993), 590-1.

¹⁰ Usp. Braćevečki (1973), 491.

¹¹ Usp. Brnardić (2000), 88-9.

¹² Usp. Braćevečki (1973), 494.

Slika 20. Zidni prikaz bitke kod Schweidnitza na zapadnome zidu središnje dvorane

pala je za svega tri sata. U opsadi grada sudjelovao je i grof Josip Kazimir Drašković.

Na lijevoj strani prednjega prostornog pojasa prikazani su habsburški i ruski vojnici, prvi odjeveni u bijele, a potonji u plave odore, prilikom odmora i razgovora u hladu drveća. Nekolicina habsburških vojnika prekinula je odmor te se počela spuštati prema utvrdi preko mosta. Na desnoj je strani prikazano selo s crkvom i kućama koje se nalazi na sigurnoj udaljenosti od grada pod opsadom. U središnjem prostornome planu utvrda Schweidnitz, opasana snažnim ugaonim bastionima, prikazana je pod najezdom ruskih i habsburških vojnika koji se uspinju ljestvama na gradske bedeme. Dio istočnih zidina raznijela je jaka eksplozija koja je zahvatila obližnje vojnike i odbacila njihova tijela u zrak u oblaku dima i prašine. Na veduti grada ističe se katedrala i nekoliko crkvenih tornjeva. Kao i na prethodnoj freski, u pozadini je naslikan brdovit krajolik i visoko nebo.

Bitka kod Liegnitza (15. kolovoza 1760.)

Na lijevoj strani istočnoga zida nalazi se prikaz bitke kod Liegnitza. *Putti* koji stoje na kartuši s legendom bitke („BATAILE / doné a Lignitz le / 15 d' aout

1760.“) u rukama drže snop žita i srp koji simboliziraju ljetno godišnje doba tijekom kojega je došlo do okršaja između habsburških i pruskih snaga kod šleskoga grada Liegnitza (polj. Legnica, češ. Lehnice). Habsburški general Leopold Joseph Daun namjeravao je opkoliti prusku vojsku koja je krenula prema Liegnitzu poslavši tri korpusa vojnika.¹³ Informiran o dolasku habsburških postrojbi, pruski kralj Friedrich II. krenuo je tijekom noći s vojskom prema jednome od habsburških korpusa. U rano jutro pruske snage napale su habsburške vojnike porazivši ih prije dolaska generala Dauna koji je nakon poraza odustao od daljnjega napada.

U prednjem prostornome pojasu na osliku su prikazane skupine habsburških konjanika i pješaka u razgovoru. Pokraj njih prolazi konjska zaprega koja prevozi skupinu ranjenih vojnika. Prikaz grada Liegnitza, djelomično opasanoga zidinama do kojega vodi put kroz šumu, smješten je s lijeve strane drugoga prostornog pojasa. Na veduti grada ističu se katedrala i tri crkve od kojih se jedna nalazi izvan gradskih zidina. Ravnica s desne strane grada postala je poprište vojnoga sukoba između habsburških i pruskih snaga postrojenih u dvoredne formacije s konjaništvom na krilima i pješadijom u sredini. U pozadini je prikazan korpus habsburške vojske koji se zaobilazeći omanji grad približava bojnome polju.

Blokada Praga (6. svibnja – 10. lipnja 1757.)

Na desnoj strani istočnoga zida nalazi se prikaz blokade Praga identificiran natpisom na kartuši („BLOQUADE / de Prague comencé 6^{ieme} May / levé 10^{ieme} Juin 1757.“). Jedan od *putta*, promatraču djelomično okrenut leđima, u ruci drži košaru s cvijećem kao simbol kasnoga proljeća u koje se odvijala bitka za češku prijestolnicu. Zauzevši Sasku u prvoj godini ratovanja pruski kralj Friedrich II. odlučio je upasti u Češku i primorati habsburške snage na završni obračun.¹⁴ Pruska vojska bez poteškoća je potisnula habsburške postrojbe prema Pragu, prisilivši ih na bitku podno samoga grada u kojoj je sudjelovao i grof Josip Kazimir Drašković zapovijedajući odjelom graničara. Iako su Prusi izvojevali pobjedu i natjerali habsburšku vojsku da se povuče unutar gradskih bedema, preostale Friedrichove snage bile su premale da bi napale grad te ga je Friedrich odlučio opsjesti, no zbog gubitaka ubrzo je odustao i povukao se.¹⁵

Na lijevoj i desnoj strani prednjega prostornog pojasa prikazane su uzvisine s kojih pruski vojnici, odjeveni u crno-bijele i crno-crvene odore, ispaljuju topovske kugle na utvrđeni Prag prikazan u pozadini. Na lijevoj se uzvisini pojedini vojnici odmaraju razgovarajući i ležeći na travi, a u druga skupina vojnika u podnožju uzvisine dočekuje kolonu konjanika i topnika koja im prilazi s desne strane. U drugome

¹³ Usp. Brnardić (2000), 89.

¹⁴ Usp. Bračevački (1973), 490.

¹⁵ Usp. Brnardić (2000), 88.

¹⁶ Usp. Brnardić (2000), 89.

¹⁷ Usp. Bračevački (1973), 492.

¹⁸ Usp. Brnardić (2000), 89.

prostornom pojasu nalazi se prikaz zidinama opasanoga Praga iz kojega se diže nekoliko stupova dima i vatre. Čistina ispred grada ispresijecana je putovima i prokopanim rovovima kojima se kreću pruski vojnici. Kao i kod ostalih fresaka, iza grada nazire se brdovit krajolik povrh kojega se uzdiže svjetlo nebo.

Opsada Glatza (24. svibnja – 11. srpnja 1760.)

Na sjevernome zidu dvorane između prve i druge prozorske osi nalazi se prikaz opsade Glatza. Mjesto i vrijeme opsade identificirani su natpisom na kartuši („GLATZ / 24 Maÿ / Alsiegé du levé le 11 Jullÿ / 1760.“). *Putto* naslikan podno kartuše u rukama drži raznoliko cvijeće koje simbolizira proljetne i ljetne mjesece tijekom kojih je habsburška vojska opsjedala šleski grad Glatz (češ. Kladsko, polj. Kłodzko) i zajedno s ruskim snagama nastojala primorati Pruse na predaju. Nakon što je opkolila grad i započela njegovo bombardiranje, habsburška je vojska bez većih poteškoća prvo zauzela stari, a potom i novi dio utvrde prisilivši Pruse na predaju. Opsadi Glatza prisustvovao je i grof Josip Kazimir Drašković.¹⁶

U prvome prostornom pojasu prikazana je skupina habsburških vojnika i konjanika u međusobnome razgovoru. Među konjanicima s desne strane prikazano je nekoliko seljana koji sade gredice, cijepaju drva i podižu drveni stup, a pojedini nazdravljaju s konjanicima. Iza vojnika i seljana prostire se pogled na utvrđeni Glatz i polja kroz koja su vojnici prokopali rovove. Vojnici iz prvih rovova otvorili su topovsku paljbu na gradske zidine iz kojih se diže vatra i dim. Nebo iznad grada velikim je dijelom preslikano svijetlosivom bojom.

Opsada Olmütza (6. svibnja – 6. lipnja 1758.)

Između druge i treće prozorske osi sjevernoga zida nalazi se prikaz opsade grada Olmütza identificiran natpisom na kartuši („SIEGE / d' Olmütz comencé / 6 Maÿ 1758, levé 6^{ieme} Juin“). Iako se borba odvijala tijekom svibnja i lipnja, *putto* koji je naslikan podno kartuše u rukama drži snop žita koje više asocira na srpanj i sredinu ljeta nego na kraj proljeća. Nakon što je Rusija ušla u rat na strani Habsburške Monarhije i Francuske, Friedrich II. pokušao je spriječiti spajanje ruske i habsburške vojske na istočnome europskom bojištu upavši u Moravsku i opsjevši grad Olmütz (češ. Olomouc, polj. Ołomuniec).¹⁷ Grad su branile habsburške snage među kojima su se nalazile i postrojbe hrvatskih vojnika pod zapovjedništvom Josipa Kazimira Draškovića.¹⁸ Dobro organizirana obrana grada, učestali napadi iz tvrđave i prekid dostave namirnica za opsadnu vojsku natjerali su Pruse da odustanu i povuku se. Za svoje zasluge u obrani Olmütza Josip Kazimir Drašković primio je Mali križ ordena

Marije Terezije i promaknut je u čin podmaršala (njem. *Feldmarschal-Lieutenant*).

Na lijevoj strani prvoga prostornog pojasa prikazana je uzvisina s koje pruski vojnici ispaljuju topovske kugle na utvrđeni grad smješten u pozadini. Podno uzvisine prolaze vojnici s dvostrukom konjskom zapregom koji vuku top i ne osvrću se na tijelo uginuloga konja koje leži u blizini. Na desnoj strani prikaza nalazi se skupina vojnika koji čuvaju zalihu topovskih kugli. U pozadini je prikazano polje prokopano rovovima iz kojih vojnici ispaljuju brojne projektele prema zidinama Olmütza, bombardirajući i nekoliko kuća smještenih izvan sigurnosti gradskih zidina. Kao i na prethodnome prikazu iznad bojišta se uzdiže nebo većim dijelom naknadno preslikano svijetlosivim naličjem.

Napad kod Görlitza (7. rujna 1757.)

Na južnome zidu između prve i druge prozorske osi smješten je prikaz napada kod Görlitza. Bitka je identificirana natpisom na kartuši („ATTAQUE / de Görlitz fait le 7^{mier} / September / 1757.“) podno koje sjedi *putto* s groždem u rukama, a ispred njega je postavljena košara ispunjena kruškama i jabukama. Prikazano voće simbolički ukazuje na mjesec rujna tijekom kojega su habsburške postrojbe napale pruski kamp podignut na brijegu Maysbergu nedaleko saskoga grada Görlitza (češ. Zhořelec). U napadu na pruski logor sudjelovao je i zapovjednik Josip Kazimir Drašković koji je napao prusku vojsku s lijeve strane brijega.¹⁹ Iako je tijekom bitke lakše ozlijeđen, Drašković je uspješno priveo bitku kraju i zarobio pruskoga generala.

Na prikazu bitke u prvome se prostornome pojasu nalaze skupine habsburških vojnika odjevenih u bijele, zeleno-crvene i plavo-žute odore koji zbrinjavaju ranjene suborce. Među pješacima i konjanicima nalaze se i trojica franjevac prepoznatljivih smeđih habita i tonzura. U drugome prostornom pojasu prikazana je habsburška pješadija i konjaništvo koja marša kroz krajolik išaran oranicama, rijekama i jezercima te opsjeda pruski kamp podignut na brijegu. U pozadini je prikazana rijeka Lužička Nisa na čijoj se suprotnoj obali nazire obris grada Görlitza iznad kojeg se uzdiže visoko nebo.

Bitka kod Lobositz (1. listopada 1756.)

Naposljetku, između druge i treće prozorske osi južnoga zida smješten je prikaz bitke kod Lobositz. Podno kartuše s legendom („BATAILLE / doné a Lobolitz le 1^{mier} / d' october 1756.“) naslikan je *putto* ispred kojega se nalazi posuda ispunjena jabukama, kruškama i groždem koji simbolizira jesenje doba tijekom kojega se

¹⁹ Usp. Brnardić (2000), 88.

²⁰ *Isto.*

odigrala bitka između habsburških i pruskih snaga kod češkoga grada Lobositz (češ. Lovosice). Na desnome krilu habsburške vojske, pozicionirane između Lobositz i Sullowitz (češ. Sulejovice), nalazila se jaka prethodnica s dvjema bojnama hrvatskih graničara pod zapovjedništvom Josipa Kazimira Draškovića.²⁰ Misleći da se bori sa začeljem habsburške vojske, kralj Friedrich II. poslao je u napad prusku konjicu koju su habsburški generali s lakoćom odbili. No nakon što su Prusi počeli slati sve više postrojbi, habsburški su generali odlučili povući sve postrojbe preko Elbe i odustati od bitke.

U prvome prostornom pojasu prikazana je povećana skupina habsburških vojnika od kojih pojedini sklanjaju tijela poginulih suboraca na zaprežna kola, a drugi se, promatrajući konjanike koji se vraćaju s bojnoga polja, odmaraju i razgovaraju. U drugome prostornom pojasu prikazana je bitka između habsburške i pruske vojske koja je u punome jeku. Dio habsburške pješadije i konjice smješten je iza potoka koji protječe naseljem Sullowitzom naslikanim uz lijevi rub prikaza. Konjica se razbježala pod napadom pruske topovske paljbe, ostavivši iza sebe opustošeno polje. Preostali dio habsburških snaga smješten je s druge strane potoka između Sullowitz i Lobositz naslikanoga uz desni rub prikaza. Habsburška pješadija otvorila je puščanu paljbu na protivničke redove, a konjica odbija pruski napad. Pruska vojska, prikazana s druge strane bojišta između dva brijega, također je otvorila topovsku i puščanu paljbu na protivničke snage. Iza pruskih postrojbi nazire se brdovit krajolik iznad kojega se uzdiže visoko nebo.

Preostali zidni oslik u dvorcu

Osim središnje dvorane u dvorcu Brezovici djelomično je oslikana i prostorija na kraju istočnoga krila (P17). Zidovi prostorije oličeni su blagom zelenom bojom. Na sjevernom, južnom i istočnom zidu uz otvore vrata i prozora naslikane su jednostavne zelene stabljike s listovima. Zapadni zid oslikan je gustom zelenom vegetacijom ispred koje se nalazi fontana s vodom na čijim rubovima sjede dvije ptice nalik grlicama. Ovaj zidni oslik slabije kvalitete sigurno je nastao nakon oslika središnje dvorane, najvjerojatnije tek tijekom XX. stoljeća.

Tijekom istraživačkih radova koje su u listopadu 2009. godine izveli studenti Akademije likovnih umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu s Odsjeka za restauriranje i konzerviranje umjetnina sondiranjem je otkriven fragment oslika u prostoriji smještenoj u sredini zapadnoga krila na katu dvorca (P8). Riječ je o fragmentu biljnoga ornamenta izvedenoga na ljubičastoj podlozi koji se najvjerojatnije protezao duž sva četiri zida u zoni parapeta.

Oprema dvorca Brezovice

Nataša Pašić

mentorica: Jasmina Nestić, asistent

U dvorcu Brezovici sačuvano je vrlo malo izvorne opreme, stoga se naša saznanja o negdašnjemu vanjskom izgledu i unutrašnjem uređenju dvorca temelje na analizi pisanih izvora i postojećih fotografija.

Središnji rizalit sjevernoga pročelja dvorca nekoć je krasio balkon smješten iznad ulaznoga portala do kojeg se dolazilo iz središnje dvorane [sl. 21].¹ Sudeći prema sačuvanim fotografijama fototeke Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture Republike Hrvatske balkon je uklonjen tijekom obnove dvorca 1961. godine.² Ograda balkona od kovanoga željeza bila je ukrašena srololikim formama s volutnim završecima i vegetabilnim motivima. Na istoj je fotografiji vidljivo i da je sjeverni portal dvorca tom prilikom pregrađen u prozor.

Među arhitektonskim snimcima dvorca iz 1952. godine nalazi se detaljan crtež vrata južnoga portala koja se i danas nalaze *in situ*,³ a koja čine cjelinu sa ulaznim vratima zapadnoga krila (*in situ*) te vratima ulaza u kule, zazidanim najvjerojatnije tijekom navedene obnove.⁴ Danas su sjeverni i južni portal, kao i svi prozori prizemlja, zatvoreni drvenim oplatama radi zaštite objekta.

Dva dvokraka stubišta, koja iz veže u prizemlju vode na kat, ukrašena su ogrodom od kovanoga željeza koja je nastala u vremenu između 1765. i 1770. godine [sl. 22].⁵ Ograde su postavljene na katu (*in situ*), a prate formu stubišta u obliku slova L. Oblikovane su istovjetno: osnovu čini pravokutno polje koje se ponavlja tri puta na dužoj stranici, na koju se pod pravim kutom nadovezuje kraće segmentno ukošeno polje zaključeno volutom koja je počivala na kamenoj kugli.⁶ Polja oblikuju središnje postavljena forma stiliziranog cvijeta (koja asocira na ljiljan), trake zavijene u velike volutne forme obogaćene listovima akanta i manje koje završavaju zmajolikim glavicama. Ograda istočnoga stubišta bolje je očuvana, a sa zapadnoga u većoj mjeri nedostaju pojedini dijelovi akantova lišća.

Godine 1893. zagrebački veletrgovac Auš otkupio je posjed od grofa Edelsheim-Gyulaja.⁷ Dvije godine kasnije S. Weinrich snimio je fotografije sre-

¹ Ograda je vidljiva na fotografiji *Detalj vanjšti-ne – balkon na glavnom pročelju*, snimila Zdenka Munk, 1948. god., Zagreb, Fototeka Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture (dalje *Fototeka MK*), inv. br.: 5882; neg.: I – H – 43.

² *Vanjština – sjeverno pročelje u toku obnove 1961. god.*, snimila Greta Jurišić, 1961., Zagreb, *Fototeka MK*, inv. br.: 35503, neg.: I – E – 281.

³ Arhitektonski snimci dvorca pohranjeni su u planoteci Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture Republike Hrvatske, *Brezovica, detalj: ulazna vrata sa zapadne strane*, inv. br. 2067.

⁴ Vrata sjeverozapadne zapadne kule vidljiva su na fotografiji *Vanjština – prizemni dio sjeverozapadne kule*, snimila Greta Jurišić, 1961., Zagreb, *Fototeka MK*, inv. br.: 35496; neg.: I-D-281.

⁵ Usp. Schneider (1939), 171.

⁶ Cjelina sa kamenom kuglom zabilježena je na fotografiji A. Schneider, br. 1240. *Brezovica-Nadbiskupski dvor, ograda/stubište*. Jedna kamena kugla stubišta pronađena je tijekom istraživanja u podrumu dvorca. Fototeka Strossmayerove galerije starih majstora Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb.

⁷ Usp. Laszowski (1902), 30.

⁸ Fotografije su pohranjene u Fototeci MK, inv. br. 8567-8579.

⁹ Usp. Winzer (1997), 85.

¹⁰ Usp. Radović Mahečić, Laslo (1994), 106.

¹¹ Datum nam je poznat prema sačuvanom računu izdanome na ime arhitekta Kovačića koji je pohranjen u fond dokumenata Viktora Kovačića, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske.

¹² Bečka tvrtka Edwarda Fesslerera opremila je u drugoj polovici XIX. stoljeća kaminima mnoge bečke palače, Hofburg, Schönbrunn, dvorce Laxenburg, Konopischt (češ. Konopiště) i mnoge druge. Usp. Mrežna stranica tvrtke, <http://www.fessler-kamine.at/> (13. II. 2012.).

Slika 21. Fotografija balkona koji se nalazio iznad portala na glavnome pročelju

dišnje dvorane koje su ujedno i najstarije poznate fotografije unutrašnjosti dvorca.⁸ Te nam fotografije daju uvid u tadašnje uređenje dvorca Brezovice. Tako znamo da je unutar niše na istočnome zidu tada bila smještena *empir* kaljeva peč valjkastoga oblika. U sredini dvorane bili su smješteni masivni drveni stol i stolice u neorenesansnom stilu iznad kojih je visio luster ukrašen vegetabilnim motivima. Uz sjeverni zid središnje dvorane bio je smješten bogato dekoriran stol s četiri stolice u stilu njemačke neorenesanse ili popularno zvanom *altdeutsch* stilu, koji se pojavio u Njemačkoj između 1860. i 1870. godine,⁹ te panel sofa s visokim naslonom zaključena rezbarenim drvenim okvirom. Uza zid i u kutu do vrata nalazile su se četiri barske drvene stolice iz druge polovice XIX. stoljeća među kojima su i dvije *Thonet* stolice. U plitkoj pravokutnoj niši zapadnoga zida bio je smješten bogato rezbaren kredenc. Dva naslonjača, kvadratni stolić za šah, glasovir, *altdeutsch* komoda i naslonjač ukrašen kićankama bili su smješteni uz južni zid.

Dvorac je 1912. godine otkupila Zagrebačka nadbiskupija za ljetnu rezidenciju nadbiskupa Antuna Bauera. Ubrzo je uslijedilo uređenje središnje dvorane angažiranjem Viktora Kovačića (Ločka Vas, 1874. – Zagreb, 1924.)¹⁰ koji je za dvoranu 14. srpnja 1916. godine¹¹ naručio neobaroknu kaljevu peč od ugledne bečke tvrtke Edwarda Fesslerera.¹² Na službenoj internetskoj stranici bečke tvrtke, koja i danas posluje, nalazi se nacrt neobarokne peći koja je po oblikovanju vrlo slična

očuvanoj kaljevoj peći iz dvorca Brezovice.

Iako nemamo zapise kako je Kovačić uredio središnju dvoranu, ondašnji tisak otkriva kakvo je bilo uređenje interijera dvorca Brezovice dvadesetih i tridesetih godina XX. stoljeća. Interes zagrebačkoga tiska za dvorac Brezovicu javio se oko 1929. godine zbog najavljenoga posjeta kralja Aleksandra I. Karađorđevića (Cetinje, 1929. – Marseille, 1934.) i njegove supruge Marije Karađorđević Zagrebu koji su trebali odsjesti upravo u brezovičkome dvorcu. Tjednik *Novosti* iz 5. svibnja 1929. godine donosi članak o dvorcu i popratne fotografije dvorca, njegove unutrašnjosti i okolnoga perivoja.¹³ Prema opisu autora članka Branka Mašića veža je tada bila ukrašena starim slikama, a u njoj su donedavno stajala dva topa. Središnja dvorana bila je opremljena baroknim namještajem. Sobe smještene zapadno od središnje dvorane bile su namijenjene boravku gostiju, a sobe na istočnoj strani – uz kućnu kapelicu koja se nalazila u posljednjoj prostoriji – imale su funkciju privatnih prostorija nadbiskupa Antuna Bauera. Prostorije su, prema Mašiću, bile opremljene namještajem u *altdeutsch* i bidermajer stilu, a zidove su krasile slike Mencija Klementa Crnčića, Otona Ivekovića, Anke Krizman i Slavka Tomerlina. Mašić također navodi da su stara oprema i zbirke knjiga iz knjižnice dvorca vjerojatno pohranjene u Nadbiskupskom dvoru ili rasprodane i raznesene,

¹³ Usp. Mašić (1929), 9.

Slika 22. Ograda zapadnoga stubišta koje vodi na kat dvorca

a da će novi namještaj potreban za vrijeme boravka kralja biti donesen iz banskih dvora i s beogradskoga dvora.¹⁴

S fotografija koje prate članak o dvorcu u časopisu *Svijet* iz 1929. godine možemo iščitati da je središnju dvoranu tada krasio monumentalni kristalni luster te da su u sredini bila smještena dva spojena masivna pravokutna stola [sl. 3].¹⁵ Uz sjeverni zid bila je smještena salonska garnitura koja se sastojala od sofe, sedam tapeciranih naslonjača bez rukohvata s kabriol nogama, ovalnoga stolića postavljena na kabriol noge i manjega kvadratnog stolića.

Godine 1931. tjednik *Obitelj* donosi članak o nadbiskupu Antunu Baueru i njegovoj ljetnoj rezidenciji dvorcu Brezovici u kojemu su objavljene fotografije središnje dvorane i nadbiskupove sobe nakon obnove. Unutar pravokutne niše središnje dvorane umetnuto je konzolno ogledalo na kojem počivaju dvije svjetiljke u obliku lučonoša. U nadbiskupovoj sobi nalazio se neogotički naslonjač i klecalo te dvije neogotičke komode koje svojim oblikovanjem oponašaju gotičku škrinju. Ovo pokućstvo je preneseno iz neogotičke kapele svetoga Jurja na Maksimiru koju je dao izgraditi prvi zagrebački nadbiskup Juraj Haulik.¹⁶ Članak donosi i fotografiju kućne kapelice unutar dvorca u kojoj je smješten oltar prenesen iz Haulikova ljetnikovca.¹⁷

Nakon Drugoga svjetskog rata dvorac je bio nacionaliziran te je u vremenu od 1963. do 1965. godine adaptiran za ugostiteljski objekt, čime je unutrašnjost prilagođena novoj namjeni.¹⁸ Tijekom obnove koje je Restauratorski zavod Hrvatske izvodio od 1966. do 1967. godine restaurirana je i salonska garnitura u stilu Luja XVI. za ugostiteljsko poduzeće Medveščak. Popravak oštećenih drvenih dijelova i tapeciranje izvelo je tapetarsko-dekoratersko poduzeće Aktiv iz Zagreba.¹⁹

Danas se u dvorcu od opreme do razdoblja Drugoga svjetskog rata, kada dolazi do nacionalizacije objekta, nalaze barokna ograda od kovanoga željeza, neo-barokna kaljeva peč [sl. 18], dvokrilna i jednokrilna ulazna vrata, prozori (od kojih nekoliko iz doba gradnje dvorca), drvena vrata prostorija na katu, jednostavni mramorni kamin smješten u zapadnoj kuli te fragmenti triju kaljevih peći (pronađeni na tavanu dvorca) koji vjerojatno datiraju iz druge polovice XIX. i prve polovice XX. stoljeća. Također, u podrumu dvorca nalaze se brojni fragmenti nekadašnje opreme dvorca, a u prizemlju se nalaze brojni ostaci kasnije ugostiteljske namjene.

¹⁴ *Isto.*

¹⁵ Usp. D.Š. (1929), 176.

¹⁶ Usp. Markulin (1931), 83.

¹⁷ Usp. Markulin (1931), 84.

¹⁸ Usp. Horvat, Habunek-Moravec, Aleksić (1970), 12.

¹⁹ Katalog radova Restauratorskog zavoda Hrvatske od 1966. do 1968. godine.

Konzervatorsko-restauratorska istraživanja u dvorcu Brezovici

mr. Suzana Damiani, docent

Na inicijativu studenata tada treće godine studija na Odsjeku za restauriranje-konzerviranje umjetnina u jesen 2009. godine započela su istraživanja unutar dvorca Brezovice na kojemu su tijekom akademskih godina 2009/2010. i 2010/2011. radili studenti druge, četvrte i pete godine studija: Jasmina Bator, Tina Bertović, Marko Buljan, Matija Deak, Mislav Fleck, Ana Jukić, Ljubomir Juraj Jurišić, Marija Kalmeta, Marija Elena Lučić, Ama Marija Ljubo, Lukrecija Milinković, Petra Richter, Maja Sučević Miklin, Aleksandra Šafranko, Ana Šarić, Lucija Štefančić, Tea Trumbić, Maja Vurušić i Borna Nikola Žeželj. U sklopu kolegija *Restauriranje i konzerviranje zidnih slika*, *Restauratorska praksa* i dva diplomska rada sastavljen je opis stanja svih dijelova dvorca i neposredne okolice, izvedeni su istražni radovi zidova na katu i u središnjoj dvorani te su izvedeni radovi djelomičnoga čišćenja zidnih slika u središnjoj dvorani.

Stanje dvorca ukazivalo je na dugogodišnju zapuštenost, a najdrastičnija oštećenja, nastala neposredno prije naših radova, bili su grafiti na zidnim slikama u središnjoj dvorani koji su nastali tijekom jedne od mnogobrojnih provala, unatoč ogradi oko dvorca i prozorima zatvorenim OSB pločama.

Da bi se uopće moglo kretati po dvorcu, prostor se morao očistiti od smeća i razbijenoga stakla. Nakon što su sve prostorije dvorca očišćene, opisane su i fotografirane. Prema izvršenim mjerenjima izrađen je tlocrt kata dvorca radi lakše dokumentacije.

U svim prostorijama kata izvršena su stratigrafska istraživanja na zidovima (jednom ili više njih) te je tako otkriven broj i sadržaj naliča i dekoracija. U suradnji sa studentima Filozofskoga fakulteta izvedene su i neke arhitektonske sonde koje su pokazale mjesta pregradnji. U suradnji sa studentima Fakulteta kemijskoga inženjerstva i tehnologije uzeti su uzorci soli, slikanoga sloja i sloja preslika radi analize veziva, a neki su zidovi snimljeni termo kamerom da bi se provjerilo postoje li tragovi pregradnji.

Posebna je pažnja posvećena središnjoj dvorani čiji su zidovi podrobno opisani i dokumentirani. Izvršena su sondiranja u zoni parapeta koja je najviše oštećena i višestruko prelićena, a na grafitima su izvedene probe čišćenja materijalima odabranima na osnovu sastava spreja koji je pronađen u okolici dvorca.

Tema diplomskoga rada Marka Buljana (mentor doc. mr. Suzana Damiani) bila je čišćenje zidnih slika od grafitita na odabranome fragmentu zidne slike na istočnome zidu središnje dvorane [sl. 23]. Osim čišćenja od grafitita fragment je očišćen od preslika, slojeva naliča i cementne žbuke u zoni parapeta te od plijesni. Oštećenja u sloju žbuke zakitana su, a oštećenja u slikanome sloju retuširana.

Na Odsjeku za restauriranje-konzerviranje umjetnina napravljene su prve probe metoda i materijala za čišćenje. Na zidu je izrađena površina od vapnene žbuke u dva sloja te je premazana vapnenim mlijekom. Na površinu su zatim naneseni sprejevi koji su odgovarali onima korištenima u dvorcu Brezovici. Proba čišćenja radila se na crvenome, crnome, bijelome i smeđemu spreju. Rezultati su pokazali da se većina sprejeva najlakše skida pomoću acetona i metil-etil ketona u gelu sačinjenome od metil-celuloze. Upotreba metil-etil ketona dala je bolje rezultate od acetona jer slabije hlapi pa je djelovanje otapala duže. Otapalo je primijenjeno u formi gela radi porozne strukture zida u koju se otopljeni sprej lako upija o. Uzeti su uzorci za analizu sastava boje grafita i preslika na zidnim slikama te uzorci za izradu mikropresjeka. U središnjoj dvorani postavljen je *data-logger* za praćenje mikroklimatskih uvjeta koji je ukraden prilikom provale u dvorac.

Tema diplomskoga rada Tee Trumbić (mentor izv. prof. mr. Egidio Budicin) bila su dva različita aspekta grafita s konzervatorsko-restauratorskoga gledišta. U jednom slučaju grafit se može sagledati kao vandalski čin i uzrok oštećenja objekta na kojem se pojavljuje (poput objekta baštine), a u drugome se slučaju može promatrati kao samostalno likovno djelo koje zaslužuje valorizaciju i konzervatorsko-restauratorsku intervenciju u slučaju ugroženosti. Primjer za prvi aspekt grafita bili su upravo dvorac Brezovica i oštećenja zidnih slika u središnjoj dvorani. Za

Slika 24. Radovi čišćenja zapadne niše u središnjoj dvorani – Tea Trumbić

Slika 25. Zapadna niša u središnjoj dvorani nakon čišćenja – diplomski rad Tee Trumbić

praktični dio rada odabran je fragment zida unutar četvrtaste niše na zapadnome dijelu zida s kojega je očišćen sloj grafitu [sl. 24]. Metoda je utvrđena iskustvom rada Marka Buljana i izvršenim probama. Pokazalo se da je moguća kombinacija čišćenja gelom metil–etil ketona i etil-celuloze s mehaničkim čišćenjem potpomognutim oblozima celulozne pulpe u otopini amonijevoga karbonata na mjestima gdje se skidao naknadni nalič. Na očišćenome su fragmentu zida izvedeni i radovi kitanja oštećenja, retuša ornamenta te rekonstrukcija naliča [sl. 25].

Popis slikovnih priloga

- Slika 1. Dolazak na terensku nastavu (snimila S. Damiani)
- Slika 2. Rad na terenu – pisanje tlocrtno-prostorne analize i otvaranje sondi (snimile A. Ćurić i D. Botica)
- Slika 3. Članak o dvorcu Brezovici iz časopisa *Svijet* (izvor: *Svijet* 8/IV, Zagreb, 1929.)
- Slika 4. Snimak kapele dvorca u perivoju (izvor: *Brezovica – kapelica dvorca*, Zagreb, Fototeka Instituta za povijest umjetnosti)
- Slika 5. Pogled na glavno pročelje dvorca (izvor: *Vanjština – pogled na glavno pročelje*, Zagreb, Fototeka Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture, inv. br.: 47826)
- Slika 6. Tlocrt prizemlja dvorca s označenim prostorijama i sondom (izvor: *Snimak i djelomična rekonstrukcija dvorca u Brezovici. Tlocrt prizemlja 1:100*, Zagreb, Planoteka Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture Republike Hrvatske, RZZ 90/45 A3)
- Slika 7. Prizemlje dvorca, prostorija 1 (snimila P. Šonjić)
- Slika 8. Prizemlje dvorca, prostorija 8 (snimila P. Šonjić)
- Slika 9. Tlocrt kata dvorca s označenim prostorijama i sondama (izvor: *Brezovica. Tlocrt I. kata 1:100*, Zagreb, Planoteka Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture Republike Hrvatske, RZZ 90/45 A4)
- Slika 10. Kat dvorca, prostorija 9 i pogled prema ugaonoj kuli (P9a) (snimila S. Damiani)
- Slika 11. Kat dvorca, hodnik 19 (snimila A. Ćurić)
- Slika 12. Vanjski pogled na istočnu kulu (snimila D. Botica)
- Slika 13. Pogled na južno pročelje dvorca (snimila D. Botica)
- Slika 14. Sonda na spoju glavnoga i istočnoga krila (S-1 P16 KAT) (snimila D.

Botica)

- Slika 15. Sonda na spoju glavnoga krila i istočne ugaone kule (S-2 P14/14a KAT) (snimila D. Botica)
- Slika 16. Otvaranje sonde u niši na istočnome stubištu (S-3 P18 KAT) (snimila D. Botica)
- Slika 17. Oltar svete Notburge u kapeli dvorca (snimila J. Nestić)
- Slika 18. Pogled na istočni zid središnje dvorane (snimila J. Nestić)
- Slika 19. Pogled na južni zid središnje dvorane (snimila S. Damiani)
- Slika 20. Zidni prikaz bitke kod Schweidnitza na zapadnome zidu središnje dvorane (snimila J. Nestić)
- Slika 21. Fotografija balkona koji se nalazio iznad portala na glavnome pročelju (izvor: *Detalj vanjštine – balkon na glavnom pročelju*, snimila Zdenka Munk, 1948., Zagreb, Fototeka Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture, inv. br.: 5882; neg.: I – H – 43.)
- Slika 22. Ograda zapadnoga stubišta koje vodi na kat dvorca (snimila J. Nestić)
- Slika 23. Fragment istočnoga zida središnje dvorane prije i nakon čišćenja – diplomski rad Marka Buljana (snimila S. Damiani)
- Slika 24. Radovi čišćenja zapadne niše u središnjoj dvorani – Tea Trumbić (snimila S. Damiani)
- Slika 25. Zapadna niša u središnjoj dvorani nakon čišćenja – diplomski rad Tee Trumbić (snimila S. Damiani)

- 5C06%5C55A55.PDF (15. I. 2011.).
12. Nataša Gajski Kovačić, *Vrijedne freske zašarane grafitima* u: *Vjesnik* (13.VII.), Zagreb, 2009., str. 20.
 13. Nataša Gajski Kovačić, *Protiv devastacije baštine zaštitarskom službom* u: *Vjesnik* (8/9.VIII.), Zagreb, 2009., str. 51.
 14. Anđela Horvat, *Brezovica* u: AA.VV., *Enciklopedija likovnih umjetnosti. Sv. I, A – Čus*, Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 1959., str. 498. Uredio Andre Mohorovičić.
 15. Anđela Horvat, Štefica Habunek-Moravec, Nada Aleksić, *Dvorci i kurije sjeverne Hrvatske – stanje i mogućnosti njihova uključivanja u suvremeni život (elaborat)*, Zagreb: Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, 1970.
 16. Anđela Horvat, *O djelovanju Zemaljskog povjerenstva za očuvanje umjetničkih i historičnih spomenika u Kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji u Zagrebu od 1910.-1914.* u: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske 2/1976-3/1977*, Zagreb: Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, 1976.-1977., str. 20.
 17. Anđela Horvat, *Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj* u: Anđela Horvat, Radmila Matejčić, Kruno Prijatelj, *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1982.
 18. Anđela Horvat, *Brezovica* u: AA.VV., *Likovna enciklopedija Jugoslavije. Knj. I, A – J*, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, 1984., str. 191-192. Uredio Žarko Domljan.
 19. Anđela Horvat, *Brezovica* u: AA.VV., *Enciklopedija Jugoslavije. Knj. 2, Bla – Vod*, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, 1985., str. 204. Uredio Jakov Sirotković.
 20. A[nđela] H[orva]t, *Brezovica* u: AA. VV., *Enciklopedija hrvatske umjetnost. Sv. I, A – Nove*, Zagreb: Leksikografski zavod “Miroslav Krleža”, 1995., str. 122. Uredio Žarko Domljan.
 21. Rudolf Horvat, *Zapljena Zrinskih imanja* u: *Hrvatsko kolo: naučno-književni zbornik*, Zagreb: Matica hrvatska, 1908., str. 184-235.
 22. Izvještaj Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu, 09.07.1990. Republički zavod za zaštitu spomenika kulture Zagreb, 612-08/90-01/101.
 23. Izvod iz Registra kulturnih dobara Republike Hrvatske br. 2/06, Lista zaštićenih kulturnih dobara, <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/128502.html> (10. II. 2011.).

24. Ivana Jurčić, *Doprinos Mihovila Kunića upoznavanju stanja u razvoju vrtne umjetnosti sjeverne i zapadne Hrvatske u prvoj polovici XIX. stoljeća*, magistrski rad (tipkopis), Zagreb, 1989.
25. Katalog radova Restauratorskog zavoda Hrvatske od 1966. do 1968. Godine, Zagreb.
26. Robert Krmpotić, Nenad Piskač, *Propadanje dvorca Brezovica uvrjeda je domovini* u: *Hrvatsko slovo: tjednik za kulturu* (14.VIII.), Zagreb: HKZ – Hrvatsko slovo, 2009., str. 16-17.
27. Milan Kruhek, *Posjedi, gradovi i dvorci obitelji Drašković* u: *Kaj: časopis za kulturu i prosvjetu* 11/V, Zagreb: Kajkavsko spravišće, 1972., str. 82-95.
28. Diana Kučinić, *Barok pod plastičnom tendom* u: *Večernji list* (14.III.) 93, Zagreb, 1993, str. 27.
29. Ivan Kukuljević Sakcinski, *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova: Niz životopisâ*. Zagreb: Naklada Matice hrvatske, 1886.
30. Emilij Laszowski, *Brezovica* u: *Prosvjeta: list za zabavu, znanost i umjetnost* (15.X.) 20/V, Zagreb, 1897.^a, str. 628-631.
31. Emilij Laszowski, *Brezovica (Svršetak.)* u: *Prosvjeta: list za zabavu, znanost i umjetnost* (1.XI.) 21/V, Zagreb, 1897.^b, str. 660-663.
32. Emilij Laszowski, *Brezovica* u: *Hrvatske povjesne građevine. Mjestopisni i povjesni opisi gradova, kula, samostana, crkava i drugih povjesnih građevina domovine Hrvata. Knjiga I*, Zagreb: [s. n.], 1902., str. 25-30.
33. Artur Mahnik, *Nadbiskupsko dobro Brezovica* u: *Agronomski glasnik* 4/II, Zagreb: [Društvo agronoma Hrvatske], 1931., str. 125-129.
34. Vladimir Marković, *O baroknim dvorcima u Hrvatskoj (dvije skice)* u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, Zagreb: Odjel za povijest umjetnosti Instituta za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, 1987., str. 143-157.
35. Vladimir Marković, *Barokni dvorci Hrvatskog zagorja*. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1995.
36. Stjepan Markulin, *Nadbiskupsko dobro Brezovica* u: *Obitelj: ilustrovani tjednik* (8.II.) 6/III, Zagreb: Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima u Zagrebu, 1931., str. 81-85.
37. Branko Mašić, *Stari hrvatski dvorac Brezovica* u: *Novosti* (3.V.) 123/XXIII, Zagreb: [Jugoslavenska štampa], 1929., str. 9.
38. S. Mlinarević, *Dvorac Brezovica bit će proglašen državnim i vraćen crkvi* u: *Večernji list* (13.III.), Zagreb, 2001.
39. Branimir Pešut, *Zidne slike u dvorcu Brezovica*, diplomski rad (tipkopis), Zag-

- reb, 1984.
40. Darja Radović Mahečić i Aleksander Laslo, *Život i djelo Viktora Kovačića u: Arhitekt Viktor Kovačić: život i djelo*, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Hrvatski muzej arhitekture, 2003., str 91-132. Uredio Miroslav Begović.
41. Mirjana Repanić-Braun, *Prilog istraživanju zidnih slika u dvorcu Brezovica u: Peristol: zbornik radova za povijest umjetnosti. Radovi sa znanstvenoga skupa posvećenog stotoj obljetnici rođenja Anđele Horvat (1911.-1985.)*, Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, 2011., str. 161-166. Uredila Irena Kraševac.
42. Artur Schneider, *Popisivanje i fotografsko snimanje umjetničkih spomenika godine 1938. u: Ljetopis Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1937/38., Svezak 51*, Zagreb: Nadbiskupska tiskara Zagreb, 1939., str. 169-180.
43. D. Š., *Dvorac Brezovica kraj Zagreba u: Svijet: ilustrirani tjednik (16.II.) 8/IV*, Zagreb: [Tipografija], 1929., str. 176-177.
44. Č. Šega, *Feudalni dvorci u Hrvatskoj u: Vjesnik (9.VI.)*, Zagreb, 1950.
45. Mate Šimundić, *Rječnik osobnih imena*. Zagreb: Matica hrvatska, 2006. [1986.]
46. M[laden] Š[va]b, *Drašковиć, Josip Kazimir u: AA. VV., Hrvatski biografski leksikon. Sv. 3, Č – Đ*. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod “Miroslav Krleža”, 1993., str. 590-591. Uredili Nikica Kolumbić i Trpimir Macan.
47. K. T., *Brezovica (dobrotom pok. Augustina Korpara, župnika brezovičkog)*, 1987., tipkopolis, 65 stranica. Ustupio akademski slikar Ivan Obsieger.
48. Sergej Trajković, *Vandali grafitima uništili spomenik kulture nulte kategorije u: Jutarnji list (10. VII.)*, Zagreb, 2009. <http://www.jutarnji.hr/vandali-grafitima-unistili-spomenik-kulture-nulte-kategorije/319638/> [15. siječnja 2010.].
49. Iso Velikanović, *Još o Brezovici u: Jutarnji list (24.II.)*, Zagreb: Tipografija, 1929., str. 11.
50. Fritz Winzer, *DuMonts Lexikon der Möbelkunde. Künstler, Stile, Begriffe*. Köld: DuMont Buchverlag, 1997. [1982.].
51. Bartol Zmajić, *Postanak i razvitak roda Draškovića u: Kaj: časopis za kulturu i prosvjetu 11/V*, Zagreb: Kajkavsko spravišće, 1972., str 53-54.

